

ÉDES ANYANYELVÜNK

XIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

1991. JÚLIUS-SZEPTEMBER

ÁRA: 25 FORINT

A tartalomból:

Zilahi Lajos:
Új nyelvi eszmények felé?

Seregy Lajos:
NyelvÉsz

Grétsy László:
Miért haragszunk Berzsényire?

**Makra Zsigmond –
Lőrincze Lajos:**
Önként és dalolva

Timár György:
Árnyalatsírató

Rácz Endre:
Kölcsey Ferenc: Huszt

Szántó Jenő:
**Terefere a cseve/lyből,
a csevejről**

**Híradások anyanyelvi
versenyekről,
napokról, táborokról**

Széchenyi a nyelvről és az anyanyelvről

...A nyelvi dolgok közül természetesen a legnagyobb mértékben az anyanyelv ügye, sorsa foglalkoztatja Széchenyit. A nemzeti haladásért folytatott tevékenységéből, ide fűződő nézeteiből egyenesen következik, hogy az anyanyelv szerepét nem kordivatból, nem a nyelvújítás gondolatvilágának pusztá továbbviteleként hangoztatja, hanem ez az ügy politikai-művelődéspolitikai eszmerendszerének szerves része, sőt sarkalatos pontja.

Olyan társítások, mint haza és anyanyelv, nemzet és anyanyelv, honszeretet és anyanyelv, magyarság és anyanyelv, minduntalan megtalálhatók írásaiban. Nézete szerint az anyanyelv oly drága kincs, melynek a nemzeti létre csodálatos, mágikus hatása van, amely a nemzet lelke, amely által a nemzet sajátságos fényben, díszben tündökölni kezd (Világ 96-7, 247, 253 stb.). „Nemzet nemzeti nyelv nélkül képtelen nem-léni” – mondja a Hunniában (uo. 141).

A megelőző időknek, valamint saját korának a nyelvkérdés körüli harcai, a korhangulat ide vágó felizzottsága külön is magyarázza, hogy miért tartja Széchenyi az anyanyelv ügyét a nemzet kifejezetten sorskérdésének. Sokszor rámutat arra a történelmi szerepre, amelyet a magyar nyelv a múltban is betöltött a nemzet megmaradásában. Így például a Világban: „[anyanyelvünk] tartá fen eddig létünket; 's azon nagy csuda, mellyen oly sokan bámulnak, hogy a' Magyar annyi tenger viszontagság közt nem olvadt még össze más nemzetekkel, nem egyéb mint legtermészetesb következése nyelve erejének, mellyet idegen halandó elgázolni nem képes” (253). És ezt a sorshordozó szerepet emeli ki természetesen saját korának nyelvi-politikai viszonyaira nézve is: „ítéletem szerint az, ki honi nyelvünk mellett van, nemzetünk életét hordja szívében, az pedig, ki ellene szegül sejdíten – mert nem akarom hinni, sejtve valaki hazagyilkos lehetne – annak halálát reggeti keblében” (uo. 254). És persze a magyar nyelv jogaiért folyó politikai küzdelem közepette csak azt mondhatja a jövőre nézve is, hogy az anyanyelv közössége óvja a nemzetet, s amíg ez fennáll, a nemzet is él (ÖM. VI, 171).

Amikor szóban és írásban annyiszor kikel a magyar nyelv közjogi helyzetének tisztázása, Magyarországon államnyelvvé emelése érdekében, akkor a nyelvi érintkezés megkönnyítésével, egységesítésével a nemzeti közéletet akarja mozgásba hozni, az államot akarja működőképesebbé tenni. Az államnyelv szintjén, a közigazgatás magyar nyelvhasználatánál azonban nézete szerint meg kell állni nyelvünk jogainak követelésében, itt határ van a magyarság és a nemzetiségek között (Hunnia 52). A magyar nyelv jogai iránti kíváncsiságait nem látja ellentétben levőnek az ország nemzetiségeinek szabad nyelvhasználatával. A legmesszebbmenő nyelvi tolerancia jegyében lép föl az erőszakkal magyarosítani, másokat nyelvíleg elnyomni akarók ellen, vallva, hogy minden nyelv kedves, szeretett anyanyelv valamely egyén vagy közösség számára, és ennek érzületében háborítani senkit nem szabad

(Folytatás a 3. oldalon)

ÉDES ANYANYELVÜNK

Megjelenik
a Magyar Tudományos Akadémia
Magyar Nyelvi Bizottságának,
a Magyar Nyelvtudományi
Társaságnak,
az Anyanyelvpolók Szövetségének
és a Széchenyi Társaságnak
a támogatásával.

A szerkesztőbizottság
elnöke:
Lőrincze Lajos

Szerkesztőbizottság:
Deme László
Fábián Pál
Halasy-Nagy Endre
Rácz Endre
Tolcsvai Nagy Gábor

Felelős szerkesztő:
Bencédy József

Helyettese:
Grétsy László

Szerkesztőség:
Budapest VII.,
Kazinczy u. 23-27.
1364 Budapest, Pf. 122.

Kiadja:
a Széchenyi Társaság

Felelős kiadó:
Dr. Rubovszky András

Előfizethető:
a Széchenyi Társaságnál,
Sobieski János u. 40. I. e. 1.
közvetlenül vagy postautalványon.
Megjelenik negyedévenként.
Egy szám ára: 25 Ft.

Előfizetési díj: egy évre 100 Ft
Kárpátalján: 10 rubel
Szlovákiában: 50 korona
Erdélyben: 100 lej
a Vajdaságban: 25 dinár
Burgenlandban: 20 schilling

Előfizethető:
Kárpátalján:
a KMKSZ
Beregszászi Járási Szervezeténél
295510 Beregszász, Pf. 90

Jugoszláviában:
Horvátországi Magyarok Szövetsége
Elnöksége
54000 Osijek,
Partizanski trg. 3/II.

Szlovákiában:
Csehszlovákiai Magyarok
Anyanyelvi Társasága
81557 Bratislava
Nám. 1. mája 10-12.

HU ISSN 0139-9457

Készítette:
CERBERUS Kft.
1054 Budapest,
Kálmán I. u. 23.
Telefon: 13-23-511
Felelős vezető:
a kft. ügyvezető igazgatói

Kung-fu vagy kungfu?

A távol-keleti harci művészetek újabb terjedésével együtt merülnek fel a szaknyelvükkel kapcsolatban olyan problémák, hogy nehéz dönteni a különírás, a kötőjeles írás vagy az egybeírás ügyében. Sajnos, ezzel a kérdéskörrel szinte egyetlen hazai kiadvány sem foglalkozik, ezért az alábbi néhány információ segítségére lehet e sportok híveinek.

A kínaiaknál, illetőleg a japánoknál, koreaiaknál az általuk használt írásjelekkel írt szavakban, szövegekben nincsen sem egybe-, sem különírás, ezért gyakori a mi írásgyakorlatunkban a határozott állásfoglalás elől kitérő kötőjelezés. Valójában az átadó nyelvekben az élő beszédben a két szó vagy szótag egybe, egységes szóként ejtődik, és ez eldönti a kérdést.

Maradjunk a címünkben felhozott kínai példánál! A helyes forma a kínai kiejtés alapján a *kungfu* alak, melyet más latin betűs külföldi szövegekben is használnak. Ha ezt az egybeírt formát elfogadjuk, akkor a toldalékolással sincsenek problémáink: *kungfu* – *kungfut*; *karate* – *karatét*, *karatés*, *karatézik*; *tekvandó* – *tekvandós*; *dzsúdó* – *dzsúdósok*, *dzsúdózik*. (Ez az utóbbi, régóta egybeírt példa szintén az egybeírást tanácsolja az újabb átvételekben is!)

Mivel azonban e szavak magyarországi írásmódja nem valamiféle központi rendelkezésen, hanem az illető sportágak hazai kedvelőinek közmegegyezésén alapul, előfordulnak teljesen különírt elemekből álló megnevezések is: *tai chi chuan*. Az ilyen formákról tudni kell, hogy többnyire angol átírású alakok (mint az idézett is), amelyek ellentétben állnak ezzel a helyesírási elvünkkel: „a nem latin betűs írású nyelvek neveit és szavait a magyar ábécé betűivel lehetőleg a forrásnyelvből (tehát más nyelv közvetítése nélkül) írjuk át” (helyesírási szabályzat, 218. pont). Az idegen (angol) átírású formák – a kiejtési bonyodalmaikon túl – erősen megnehezítik ragozásukat, továbbképzésüket, magyar szavakkal való összetevésüket is. Ezért is ajánljuk sporttársainknak a magyarosan átírt és egybeírt szóalakokat. Ez utóbbit tehát így: *tajcsicsuan*.

Endre Csaba,
gimn. tanuló

Tartalom

Benkő Lóránd: Széchenyi a nyelvről és az anyanyelvről	1
Endre Csaba: Kung-fu vagy kungfu?	2
Gál Sándor: Vallomás az anyanyelvről	4
Grétsy László: Miért haragszunk Berzsenyre?	5
G. R.: manager – menedzser	5
Seregy Lajos: Nyelvész	6
G. L.: Mit állított Seneca?	7
Zilahy Lajos: Új nyelvi eszmények felé?	8
Rácz Endre: Kölcsey Ferenc: Huszt	9
Szántó Jenő: Terefe a csevelyből, a csevejről	9
Makra Zsigmond: Önként és dalolva	10
Lőrincze Lajos: Megvan a magyarázat?	10
Fehér Imre: Két terjedő hibáról	10
Varjú Márta: Ez is Budapest	11
Simon Zoárd: Tudni és ismerni	11
Maróti István: Az Anyanyelvpolók Szövetségének életéből	12
Kopács Sándor: Verseggy Ferenc Anyanyelvi Központ	12
Kemény Gábor: Az első magyar alkalmazott nyelvészeti konferenciáról	13
F. P.: Két rövid hír az ELTE-ről	13
Pásztor Emil: Országos helyesírási verseny ötödször	13
Gráf Rezső: „Hogy a hangszer minél zengőbb legyen!”	14
G. R.: Anyanyelvi hibanapló; Mayer Judit könyvéről	14
Herczegi Károly: A pedagógusjelöltek Szép Magyar Beszéd versenye	15
Grétsy László: Motocross vagy motokrossz?	15
Szabó Mihály Gizella: A XII. Kazinczy Napokról	16
F. Kocács Ferenc: Kell-e az erté szó?	16
Bugarszky Ildikó Karolina: Ismerkedés az anyanyelvvél	17
Zsigmond Győző: Kőrösi Csoma Sándor anyanyelvi vetélkedő	17
Pontozó	18
Timár György: Árnyalatsíró	20

(Hunnia 46–7, 106–7, 187 stb.). Így inti a Hunniában a magyarkodó türelmetleneket: „Mert bár mily csekélységben éreztessük is más nemzetbeliek iránti figyelmetlenségünket, s nyelvük s szokásik becsmélését, megvetését, már oly fulánkot, oly kést döfünk kebelébe, mely hidegvérűnek, nem érdeklettnék tán fájdalmatlan volna, de viszont égetően fáj és tűrhetetlen kínos a nemzetéhez, nyelvéhez hünek” (54). A másik oldalon a nemzetiségeket kifejezetten biztatja: „Maradatok tehát Ti honunknak nem magyar lakosi eredetiségtek s nyelveknek hűk. Szolgálatok közös urunkat s a közös hont sajátóságokban ... s ne akarjátok... idegen nyelvvel bajlódni” (Hunnia 122)...

Abból, hogy az anyanyelv fejlettebb állapotra hozását – általános társadalomfejlesztési elveivel, reformtörekvéseivel teljes összhangban – az ember akaratától, buzgalmától függő, tudatos cselekvést igénylő folyamatként fogta föl, egyenesen következik, hogy a nyelvújításnak lelkes, szinte fenntartás nélküli híve volt.

Az ő korára a magyar felvilágosodás leghevesebb harcai persze már lezajlottak, s főszeplőinek nézetei is inkább csak történeti ismeretanyagként élnek tovább. Széchenyi azonban nemcsak tisztelettel, dicsérettel emlegeti a nyelvi-irodalmi mozgalom hőseit, eredményeit (pl. Világ 287), hanem bizonyos mértékben ennek az ügynek a továbbvitelére, a maga politikai eszmekörében a jövő magyar nyelvének építésére is vállalkozik, mégpedig többféle szerepben.

Mindenekelőtt alapító-szervező jelleggel, Akadémiánknak a létesítése körüli tevékenységével. Ezek a mozzanatok azonban túlonúl ismertek ahhoz, hogy itt bármely részletüket főlemlíteni szükséges volna. Csupán Széchenyinek egy jellemző gondolatára utalnék, amelyet első közgyűlési megnyitójában az intézmény céljaként fogalmaz meg. Azt mondja, hogy az Akadémia szerepe se nyelvünk terjesztésében, se nyelvi ítélőbírói ténykedésében ne álljon, hanem elsősorban erkölcsi tekintélyével és az anyanyelv ápolása körüli tudományos ténykedésével mutasson példát és irányt, s ahogy ő

kifejezi, inkább „belterjűleg” működjék, és közvetve hasson fejlettebbé és közönségesebbé tételére (ÖM. VI, 156).

Széchenyi azonban nemcsak szervez, nemcsak agitál a magyar nyelvűvelés szolgálatában, hanem maga is számos gondolatot kifejt az ügy továbbvitele érdekében. Magától értetődő, hogy a nyelvújítás neologista irányzatával azonosul, de legtöbbszörre nem pusztán ismétlőként, hanem saját reformista gondolatvilágának szűrőjén át vezérli véleményformálását. Nézeteiben persze nem nehéz felfedezni például Kazinczy-reminiscenciákat, így az újító merés, merészség igénylésében, az egyéni írói szabadság hangoztatásában, a nyelvi-stílusbeli bilincsek nem tűrésében stb.; az idős Kazinczyval egyébként is mind levelezésben, mind személyes érintkezésben eléggé sűrű kapcsolatot tartott.

Széchenyi általában is pártolólág szól a nyelvünkben megjelenő neologizmusokról, mégis a nyelv tartalmi elsőségéről vallott nézetei jegyében különösen a szóújításokat igényli, mind az új fogalmakat kifejező idegen szavak megmagyarításának, mind a magyar szóval jól vissza nem adható idegen terminusok befogadásának viszonylatában. Érdekes külön is figyelni rá, mennyire józan mérséklet szól belőle, amikor az új szavak használata ügyében így buzdít: „Ha van saját szavunk, ne tűrjük az idegent, ha pedig nincs 's nyelvünk bányáiból nem teremthető, vagy pedig honi szavunk csak egy árnyalattal is – nuance – mást jelent, mutassunk az idegen, minket gazdagító 's az anyanyelvvel majd majd összeforrandó szó iránt ... hospitalitást” (Világ 247).

Az anyanyelvvel kapcsolatos vitás kérdésekben is igen sokra becsüli a toleranciát; úgy véli, hogy sok nyelvi kérdésben nem is lehet a teljes igazságtétel igényével, végső határozottsággal dönteni, az idő és a közszokás fogja majd igazolni vagy elhárítani a jelenben még bizonytalan státusú jelenségeket (Hitel 226; Napló III, 751; Világ 260–1 stb.). Sokszor ki is kel a nyelvi ügyekben öncélúan, kicsinyeskedően marakodók ellen (pl. Világ 244–5). Csak egy dologban megalkuvás nélkül kemény mindig állás-

pontja: nem tűri az újításnak elenszegülő nyelvi maradiságot. A Világban például így ír: „a' mindig réginél maradót arra bátorodom figyelmeztetni – mert nem győzőm hallani panaszokat a' mai magyar nyelv érthetlensége miatt – hogy nem azért nem értik a' mai magyar nyelvet, mert az haladott, hanem mert ők álltak meg, 's a' helyett hogy ők ülték volna az előreható hatalmas időre, ez fekszik rajtok, 's még emlékezeteket is eltörlendi!” (260–1)

Széchenyi anyanyelv-fejlesztési programjában fontos helye van a magyar társalgási nyelv kialakítása kívánalmának. Ezzel az igényével tulajdonképpen akkor is a magyar köznyelv megismosodását és elterjesztését szorgalmazza, ha itt is elsősorban a felsőbb, műveltebb társadalmi rétegek nyelvhasználatára utal. De nemcsak demokratizmusa mondatja vele, hanem a köznyelv lényegének meglátása is benne van szavaiban, amikor arra figyelmeztet, hogy a kiművelt társalgási nyelv szélesebb elterjedése nélkül „a' magyar szó... mint eddig, csak kis körben, tudósok által fog nagyra magasztaltatni, kis szám által olvastatni, csak ritka esetekben hallatni, és soha olly nyelvvé nem válni, mellyet a' nagyobb rész szabad választása által tenne sajátévé” (Világ 259).

Kiváló nyelvi megfigyelő készséggel veszi észre, hogy a magyar nyelvi fejlődésben az irodalmi nyelv messze a köznyelv előtt jár, s jól látja, hogy saját korában a magyar beszélt köznyelv mind kiműveltségét, mind elterjedését illetően még eléggé kezdeti állapotban van. „Magyar nyelvünk – írja a Világban – bizonyos lépcsőig ki van fejtve költésre, drámára, évráizra 's a' t. hanem most még szép társasági, természetes, nem mesterkelt 's úgy szólván mindennapi haszonvételre, őszintén kimondván saját vélekedésemet, általányosan elégtelen” (258). A modern európai nyelvek példáját állítja e tekintetben is a honi nyelvi fejlődés elé, rámutatva, hogy földrészünk művelt népei mily nagy gondot fordítanak a társalgási nyelv pallérozására (Világ 259–60; Hunnia 59)...

Benkő Loránd

(Részlet a szerzőnek az MTA 1991. évi közgyűlésén elmondott előadásából.)

Vallomás az anyanyelvről

(Elhangzott a pedagógusjelöltek Kazinczy-versenyének 1991. évi országos döntőjén, ünnepi megnyitóként, Sárospatakon.)

Van három szavunk, amely meghatározza létezésünk teljességét. Az első az *anyaöl*, a második az *anyaföld*, a harmadik pedig az *anyanyelv*. Az első az életet adó, az életre nevelő, a második létezésünk, sorsunk, munkánk, sikereink és kudarcaink színtere, s majdani nyugvóhelyünk is. És ami e kettőt egybefogja – a harmadik –, az az *anyanyelv*. Hogy nyelvünk létezésünk harmadik egységét az *anya* szavunkkal kapcsolta egybe, az nemcsak azt jelenti, hogy e három fogalom milyen mértékben meghatározója életünknek, de együtt a nyelv, a magyar nyelv sűrítő erejét és képességét is fölragyogtatja.

Aki életét egynyelvű közegben éli, az az ilyen természetes jelenségre aligha is figyel, hiszen, amiként a ránk nehezedő légoszlop tonnás súlyát sem érzékeljük, olyképpen nem érzékeljük egy-egy fogalmunk ólomsúlyát sem. Holott ezek a bennünk és általunk meglévő metafora-nehezékek ugyanúgy jelen vannak tudatunk légterében, ahogy az imént említett súlyos légoszlopok is.

Mindezt azzal a tudással és tapasztalattal mondhatom, amelyre az elmúlt évtizedek két- vagy többnyelvű hétköznapi figyelemzettettek, s nem is akármilyen erővel. Mert másként éli meg – ha megéli egyáltalán –, az édesanyai nyelv élményét, annak felismert vagy sejtett szépségeit, aki úgy él benne, hogy sem korholást, sem dicséretet nem kap érte, mint az, akinek e szépségeikért nap mint nap meg kell küzdenie. Am akinek a sorsa így alakult – s van néhány millió ilyen e kies Kárpát-medencében –, az más mértékkel mér, annak más a viszonya a kimondott szóhoz, ha hely és mód nyílik a hangos megnyilatkozásra. Aki így, ilyen körülmények között éli meg magyarságát, s egyben anyanyelvét, az a kimondott szóra jobban ügyel, s óvja, mert egybebe sincs a valahová tartozás bizonyítására.

Személyes sorsot, személyes élményt mondhatok, a magamét. Az a közösség, amelybe beleszülettem, színmagyar közösség volt, az ma is. Emberi és nyelvi tudatomnak ez a közösség a forrásvidéke. De nem csak képletesen, a valóságban is megvolt ez a forrás. Kiskútnak nevezték, szent forrás lehetett egykor, s a vize, a forrás törvénye szerint ma is felbuzog, tisztán, akár csak évszázadokkal ezelőtt. E köré a forrás köré nőtt a falu, az ősz-Duna

partján, e köré nőtt egy falu közössége, amely a szomszéd településektől nemcsak vallásban, de még nyelvében is különbözött egykor. Ma már alig!

Apró kölyök koromban, ha a kertben jártam, s észrevettem, hogy kékül a gömbölyűszilva, így jelentettem az eseményt anyámnak: „Idesanyám, írlek a szíva.” S ha a kemencéből anyám kiszedte a frissen sült kenyereket, azt kérdezte: „Kő-e kenyír?” Erre én azt válaszoltam, hogy „Kő!” Ha pedig Varga Gyuri bácsi, akinek két ujját lenyisszantotta a cirkula, rám szólt, hogy: „No, gyerek...”, akkor ez a „no gyerek” legálább kétszáz félélt jelenthetett. Azt, hogy álljak az ökrök elé, hogy hozzam ki az istállóból a vasvillát, esetleg, hogy szélesebbre tartsam a zsák száját, de jelenthette azt is, hogy szedhetek egy zseb búzáskörtét az ől melletti körtefáról... És én mindig pontosan tudtam, mi a teendőm!

Egyetlen szóban–mondatban elfért ezerféle jelentésréteg, amelyet a szem és a fül bontott szét aszerint, hogy hová esett a hangsúly, hogy merre mozgott a kéz, a fej, hogy mit mutatott a beszélő szemrebbenése. Talán a szükség kovácsolta törvénné, hogy a lehető legkevesebb szóval a lehető legtöbb fogalmazódjék meg. Voltak, s még ma is élnek ebben a nyelvi öközösségben olyan megnyilatkozások, amelyeknek az alakja állandó, s értelmezését az adott esemény, látvány tette mindig mássá.

Az „ízés” és „őzás” – játszanivalóan szép: ízes ízés! – adta s adja a zenéjét ennek a nyelvnek, az imént elmondottak pedig a tömörséget hozzá. S a képiiséget, a tárgyak tisztetét. Ezt tanultam meg anélkül, hogy szépségéről, különösségéről, ízéről, zenéjéről valamit is sejtettem volna. Benne nőtem, természetes tulajdonommá vált, s ma is a legszebb zenéjű szavunknak ezt a szót tartom: *Idesanyám*. Így, hosszú í-vel. Mert igazán csak így „szíp”. Erről a forrásvidékről származik mindaz, amit nem lehet megtanulni iskolában, könyvekből – senkitől ezen a világon. Édesanya kell hozzá, azazhogy: *Idesanyám!*

Mindazt, amit az imént sajátos nyelvi közösségnek neveztem, amely, akár a levegő, természetes elemként takart be, vagy élt bennem, vagy: én benne – akkor kezdtek az első rontások érni, amikor a rendszerével kellett volna

megismerkednem. Nem a kisgyermek és nem a felnőtt bűne, hogy iskolapadban ezzel nem találkozhatott. A szlovák iskolában, ahova a sorsunk kényszerített, minden szót el tudtam olvasni, de az olvasottakból semmit sem értettem. Nem hiszem, hogy kisgyermeket érhet ennél tragikusabb nyelvi élmény. Máig él bennem, s ma is borzongok, ha visszagondolok azokra a napokra-évekre.

Azóta vallom, hogy a nyelvi kiszolgáltatottság minden kiszolgáltatottság mélypontját jelenti. Mert a politikai s társadalmi kiszolgáltatottságot úgy-ahogy elviseli az ember, idővel hozzáedződik, megtalálja a védekezés módját, de a nyelvi kiszolgáltatottságot semmilyen királyi oldat nem oldja fel.

Az anyanyelvemet ért rontások közül mégsem ez volt a legnagyobb, hanem az, ami ebből következett: a nyelvi bizonytalanság. Közel tíz évem ment rá, hogy ezt a rontást legyőzzem magamban, bár a bizonytalanság még ma is kísért. Csakhogy ma már tudom: nem a szabályok éltetik a nyelvet, de az élő nyelv formálja önmaga szabályait. Vagyis megújul, megszüli önmagát, akár az idő. Visszafordul, hogy előbbre jusson.

A rontások után nekem is vissza kellett fordulnom – szerencsére alig lépésnyi volt az út – a forráshoz, hogy megmeneküljek, s hogy megmentsem magamban azt a nyelvet, amely úgy szelidíti egymáshoz a képeket, metaforákat, olyan tiszta és természetes biztonsággal, ahogy a szél a fák lombját nyáridőben.

Vissza kellett fordulnom sárfalrakó nagyapám ritkán nyíló, kurta mondathoz, anyám meséihez, ma is megszólaló dalaihoz, történeteikhez, apám kemény káromkodásaihoz, s a tárgyakhoz is, amelyek azt az otthoni világot körülhatárolták és körülhatárolják.

A másodszor birtokba vett nyelvi és tárgyi világ visszaállította bennem a hitet, hogy anyanyelvünk erejével minden szellemi érték birtokba vehető és továbbadható, hogy benne és általa megújulhatunk és felemelkedhetünk.

Szívemben a várakozás örömevel kívánom a pódiumra lépőknek – s általuk valahányunknak – a megújulást és felemelkedést.

Gál Sándor
(Kassa)

Miért haragszunk Berzsenyire?

Mivel annak idején, évtizedekkel ezelőtt, egy jeles filológustól, az általa közzétett adatok pontosságára mindig hallatlanul nagy gondot fordító Pais Dezsőtől tanultam meg, avagy inkább igyekeztem ellesni a tudományos kutatómunka módszereit, mindig is zavartak, bosszantottak, s manapság is ellenérzést keltenek bennem a hibás, pontatlan idézetek. Ezekben az olvasó, a hallgató lebecsülését érzem. Nem az ún. rejtett idézésről beszélek, tehát a citálásnak arról a fajtájáról, amikor valakitől – szinte üszönősen – átveszünk egy-egy jellegzetes szót, találó kifejezést, akár anélkül, hogy jeleznénk, kitől való. Csaknem egy évtizeddel ezelőtt egy erről folyó vitában éppen én írtam az effajta idézésről igen engedékenyen, érvként azt is felhozva, hogy „a költő, író értéke csak növekszik azáltal, ha bizonyos sorrészelei, szókapcsolatai, kifejezései beépülnek nyelvünkcsünkébe, szinte vérünkbe válnak” (Édes Anyanyelvünk 1982. 2:1).

Egész más azonban ez a fajta átöröklés és a valódi idézés, amikor a szerzőre is és többnyire művére is hivatkozunk! Az idézőjel kötelez. Idézni „csak pontosan, szépen, / ahogy a csillag megy az égen, / úgy érdemes” (az én idézetem, mint ez köztudomású, József Attilától, mégpedig a költőnek a Variánsok az Eszmélet ciklushoz című sorozatából való). Igen, csak úgy érdemes, sőt, csak úgy szabad. Ha valaki arra vállalkozik, hogy az írónak, költőnek, tudósnak a szavait, gondolatait tolmácsolja, akkor valóban *idéznie* kell, vagyis bármiféle torzítás vagy akár szándéktalan módosítás nélkül kell az illető személy mondatait közölnie, nem pedig belecsempészve egy eredetileg ott nem lévő kötőszót, megváltoztatva egyes szavakat. Sajnos, van példa rá bőségesen.

En azonban most még csak nem is ezekről írok, hanem egy másfajta idézésbeli problémáról, amellyel az utóbbi időben többször is találkoztam. Hogy mindjárt a lényegre mondjam: az idézetnek nemcsak pontosnak, azaz *szövegűnek* kell lennie, hanem *személyűnek* is. Magyarán: az is követelmény, hogy az idézet

szerzőjében se tévedjünk. Nos, pusztán az elmúlt két évben tucatnyi példám gyűlt össze arra, hogy József Atillától származó idézetet Radnótinak, Tompától merített Gyóni Gézának, Tinódi Lantos Sebestyéntől vett Zrínyinek, a görög Szimonidészétől, illetőleg annak magyar fordításából származót Vörösmartynak tulajdonítanak írók, újságírók, szónokok. Magától értetődően nincs módom itt ezek egyenkénti részletes felsorolására, egy érdekes és az említett hiba gyakoriságáról mondottakat szemléletesen igazoló kettős példát azonban ezzel bemutatok.

Az Új Dunántúli Napló 1990. április 6-i számában olvasható ez a röpke részlet: „Széchenyi István mondta: „... minden állam tá-

masza és talpköve a tiszta erkölcs».”

És most következzen a hibaigazítás! Nem minden *állam*, hanem minden *ország*; nem *támasza és talpköve*, hanem *és nélkül: támasza, talpköve*; végül pedig – és számunkra most ez a legfontosabb – nem Széchenyi István mondta ezt, hanem Berzsenyi Dániel írta A magyarokhoz című versében, éppen száznolcvan esztendővel ezelőtt. Talán nem árt felidézni az eredetit:

„Így minden ország támasza, talpköve

A tiszta erkölcs, mely ha megvész:

Róma ledől, s rabigába görbed.”

Azt írtam az imént, hogy egy kettős példát mutatok be, tehát máris folytatom. Újból idézek, ezúttal a Népszava 1991. február 14-i számából. Íme: „Olyan elavult fogalmakra gondolok, mint a tisztesség, a becsület, és olyan – nyilván szintén idejélmúlt – XIX. századi intelmekre, hogy »Min-den országnak támasza, talpköve a tiszta erkölcs«. (Szegény Kölcsey sem gondolta volna, hogy valamikor majd Kalasnyikovok apropóján fogják idézni.)”

Eddig az idézet a lapból. És most ismét jöhet a helyesbítés! Kezdhetjük újfent azzal, ami a szövegűséggel kapcsolatos, azazhogy épp a szövegűség elleni vétség. Berzsenyi nem úgy írta, hogy „minden *országnak*”, hanem *-nak* nélkül, így: „minden *ország* támasza, talpköve”. A lényeg azonban most nem ez, hanem az a tény, hogy a Berzsenyitől származó idézetet, íme, megint mástól eredeztetik. Alig háromnegyed évvel korábban Széchenyitől származtatták, itt pedig Kölcseyt jelölik meg szerzőként.

Úgy látszik, rájár a rúd a niklai remetére, ahogy Berzsenyit szokták nevezni. Egyik legmaradandóbb, szállóigévé vált versrészletét ismételtelen másnak tulajdonítják még avatott tollú újságírók is, akiktől igazán elvámá az ember Berzsenyi ódájának ismeretét.

Ez már nem egyszerűen a személyhűség elleni vétek. Ez már *személyhűtlenség*. Hűtlenség Berzsenyire.

manager – menedzser

Gyakran bírálják helyesírási szabályaink egy részét azért, mert – úgy mond – nem elég világosak, nem egyértelműek. Ám az igen egyszerű szabályt sem alkalmazták abban a hirdetésben, amely a Budapesti EXTRA 1990. 34. heti számában jelent meg, s amely szerint egy *manager* szolgálat információkkal egy iskolában terem- és számítógép-bérelési ügyekben. Nos, a hirdetés közlétevének illetet volna ismerniük a helyesírási szabályzat 203. pontját, amely kimondja, hogy a közkeletűvé vált idegen szavakat magyar kiejtésüket tükrözve (fonetikus) írjuk. A már nagyon régóta élő szabály mai példái között ott van a *menedzser* is: *antracén, hisztamin, izotóp, karbamid, kemping, kóla, kombájn, lézer, magnetofon, menedzser, televízió, digitális, mikroszkopikus, szelektív* stb. – A *menedzser* a szótári részben is szerepel; benne van továbbá a Helyesírásunk c. iskolai kézikönyvben, a Helyesírási kézisztárban, az Idegen szavak és kifejezések szótárában, a Magyar értelmező kéziszótárban is, tehát lett volna hol megnézni a követendő írásmódot. Csak egy kis magyar nyelvi műveltség hiányzott a hirdetés feladóihoz. Sebaj: angolul jól tudnak!

G. R.

Grótsy László

Egyre többen használják az idén elkészült első magyar számítógépes helyesírás-ellenőrző és -javító programot, a *NyelvÉsz*-t. Elkészülte igen csak esedékes volt már, hiszen az utóbbi években mind több munkahelyen és nyomdában élnek a különféle számítógépes szövegszerkesztési eljárásokkal.

A számítógéppel előállított szövegeket csak megfelelő helyesírási programmal lehet igazán hatékonyan ellenőrizni és javítani. Bizonyítják ezt a különböző, számítógéppel szerkesztett lapjaink. Egyik-másiknak a helyesírása – különösen az ékezetek és a szóelválasztások – már-már közhelyszerűen csapnivaló. Ellenőrző és javító program nélkül az is marad.

Miért nem készült el korábban számítógépes helyesírási program? Ennek magyarázata a magyar nyelv sajátosságaiban és az ebből adódó programozási nehézségekben rejlik.

Az *Alaplap* c. számítástechnikai szakfolyóirat 1991/15. számában Naszodi Mátyás a magyar *spelling checker*-ről, azaz a magyar helyesírás-ellenőrző program elkészítésének nehézségeiről ír. Csak néhány kérdés az általa kifejtettek közül: „Milyen toldalékokat vegyünk figyelembe? Mely toldalékok milyen szavakat követhetnek? Toldalék- és szótóvariánsok. Ki határozza meg, mi helyes és helytelen?”

Ezekre a kérdésekre viszonylag könnyű felelni. Létezik egy jelentős nyelv művelő szakirodalom, amelyből a hozzáértő igen sok értékes ismeretet meríthet. Az viszont igaz, hogy a teljes feldolgozandó szókészletet – ez a *NyelvÉsz* esetében mintegy 60 000 szó – egyenként kell vizsgálni.

Egyenként, és minden létező toldalék szempontjából. Úgy, hogy tengeri kígyónyi szöszörnyetegek (*megszentségteleníthetlenséges...*) ne jöhessenek létre, viszont a valós kifejezési igényeket kielégíthessük (*valószínűsíthetetlen*).

A *NyelvÉsz* program elkészítése ezért is tartott több mint harmadfél évig. A szókészlet minden egyes elemét legalább két nyelvész vizsgálta a tövek és a hozzájuk járuló toldalékok szempontjából. Teljesen új alaktani leírása született meg így nyelvünknek, amely főleg két szempontból múlja felül a korábbiakat: a lehetőség szerint a teljességre való törekvés és a számítógépes feldolgozás kívánalmaiból fakadó matematikai pontosság szempontjából.

Így pl. számba vettük – és a program tartalmazza – a magyar főnevek lehetséges 42 nominativusi alakját. (Azért 42, mert az egyes- és többes számú szótári alakon kívül a birtokos személyragos és a birtokjeles alakok, ill. ezek kombinációinak száma 40. Pl. barátom, barátomé, barátaikéi stb. Ezek mindegyike lehet a mondatban alany vagy állítmány, de a megfelelő raggal ellátva tárgy, ill. határozó is.)

Egyáltalán nem volt könnyű eldönteni, hogy melyik szóhoz melyik képzőt tehetjük hozzá. Csak két érdekes adalék. A „*galambi* alázat” szerepel a Jókai-kódexben, a „*gömbi* csukló” a műszaki életben alapfogalom, de ezek közül az egyik -i képzős szót sem használjuk a mai élő köznyelvben.

A másik nehézség, amelyről Naszodi Mátyás ír az említett cikkében, egy szó alaktani változatainak számossága. Ő úgy becsülte, hogy „ha csak 1000 szót tartalmazna a szótár, több mint egymillió szóalakot kellene felismernie a nyelvhelyesség-ellenőrzőnek”. Alábecsülte, de ismereteim szerint így is az ő becsült adata közelíti meg mindeddig legjobban a valóságot. A 60 ezer szó alaktani és nyelvhelyességi feldolgozása után kapott alaktani változatok közül kiszűrve az azonos szóalakokat (tehát a redundáns elemeket), a program közvetlenül 140 millió, alaktanilag egymástól különböző szót tartalmaz.

Ha tudjuk, hogy a nyelvészeti szakirodalom szerint egy magyar

főnévnek több mint 700 alakja van, ha figyelembe vesszük, hogy egy tárgyas igének csak a felszólító módban a ható és a műveltető változatokkal együtt 60 alakja van, ez a 140 millió nem is tűnik olyan soknak!

A nyelvi feldolgozás, azaz a nyelvi adattár elkészülte után már csak egy feladat maradt: úgy megszerkeszteni a működő programot, hogy megfelelő sebességgel fusson, és lehetőleg minél kisebb tárhelykapacitást igényeljen.

Nem csoda, hogy a nehézségek ismeretében Naszodi Mátyás így ír: „A feladat tehát valóban nagyon összetett, és matematikailag is definiálhatatlan, ezért voltaképpen megvalósíthatatlan”. (Uo. 44) Igaza is van, egy kis megszorítással: egy igényes magyar helyesírás-ellenőrző és -javító program az eddigi módszerekkel, a különböző idegen nyelvek esetében alkalmazott programozási eljárásokkal valóban megvalósíthatatlan.

A *NyelvÉsz* alkotói: Béres Tibor, Hámori Miklós, Vanczák József mérnökök és jómagam, más utat választottunk. Nem az eddig ismert módszerekkel dolgoztunk, hanem teljesen új koncepciót alkalmaztunk.

A program alapja a fentebb már említett nyelvi leírás. Ennek lényege, hogy valóban csak azok az alaktani változatok szerepeljenek benne, amelyek a mai magyar nyelvben léteznek. Pl. ha egy igének nincs felszólító módú alakja (*siklik*, *csuklik* és még néhány tucat), akkor a programban ez természetesen nem is szerepelhet. Ha pedig egy toldalékos alaknak több változata is egyenértékűen él nyelvünkben, a program mindegyiket tartalmazza (*fotele*, *fotelje*, *fotelja*).

A nyelvi valóság tisztázását, azaz a 140 millió nyelvi elem megállapítását egy sajátos leírás követte. Kidolgoztunk egy új számítógépi nyelvet, amelyet alkalmazva sikerült a szömmennyiséget igen kis méretű tárhelyben rögzítenünk.

A *NyelvÉsz* tárigénye ugyanis mindössze 300 kilobájt. Ez azt je-

lenti, hogy használatához nem szükséges háttérmemória, nem szükséges merevlemez (Winchester), és így a viszonylag egyszerűbb számítógépeken is használható. Ismereteim szerint jelenleg nincs olyan program Magyarországon, amely ilyen kis memóriakapacitáson ennyi adatot tartalmazna.

Mire és hogyan lehet használni a programot? A legegyszerűbb használati mód, ha a lemezen tárolt szövegünket ellenőriztetjük vele. Egy gépelt oldalnyi szöveget a számítógép minőségétől függően 5 és 20 másodperc közötti idő alatt ellenőriz, s kívánságra közli a hibalistát, feltüntetve a hibás szóalakokat.

A másik módszer, hogy írás közben ellenőriztetjük a készülő szöveget. A program olyan gyors, hogy a leggyorsabb gépiró sem tud lépést tartani vele. Mire felemeli egy ujját egy szó utolsó betűjének a billentyűjéről, a gép máris jelzi, ha a leírt szóalak hibás, tehát elfogadhatatlan.

Úgy is használhatjuk a programot, mint egy szótárt. Ha egy szóalak írásképeben bizonytalanok vagyunk, a géptől megkérdezhetjük.

A használatot megkönnyíti a javítóprogram. A helytelenül írt szóalakot ugyanis a gép visszautasítja, s ha nem tudjuk, mit hibáztunk el, kérésünkre a gép egy, két vagy három betűnyi eltéréssel megadja a lehetséges helyes szavak listáját. Az így megadott listán ott szerepel a kérdéses szó is, természetesen helyes írásképpel.

Nagy értéke a programnak, hogy a magyar szóelválasztási szabályok teljes rendszerét tartalmazza, tehát minden szóról, akár egyszerű, akár összetett, „tudja”, hogyan lehet helyesen elválasztani. Ennek a jelentőségét és fontosságát már csak az is bizonyítja, hogy mennyi elválasztási hiba van számítógéppel szerkesztett újságjainkban. Az angol eredetű szövegszerkesztő programok ugyanis nem tartalmazzák a magyar elválasztás szabályait.

A program elkészítésében a legnagyobb nehézséget az összetett szavak helyesírása jelentette. Végtelen ugyanis azoknak a nyelvi elemeknek a száma, amelyek egybe- vagy különírva is helyesek (*melegágy* –

meleg ágy; mosónő – (*ruhát*) *mosó nő; egyedülálló* – *egyedül álló; éleslátás* – *éles látás; stb.*)

A szerzők e nehézséget sajátos módon hidalták át. A javítóprogram azt a lehetőséget is tartalmazza, hogy a felhasználó az általa megadott számú összetételi tagokra bontatja fel a géppel a kérdéses szóösszetételt, s így lehetőség nyílik a helytelen alakzatok kiszűrésére. Az az újdonsága a programnak, hogy a különféle helyesírási kézikönyvekkel szemben nemcsak a szavak szótári alakját adja meg (vagy esetleg egy-egy toldalékos alakot), hanem a lehető legtöbb toldalékos formát, azt jelenti, hogy olyan szóalakokat is tartalmaz, amelyeket csak elvételre találhatunk meg valamilyen kézikönyvben, vagy egyáltalán nem szerepelnek tételelesen felsorolva. Gondoljunk csak a műveltető igékre, mikor *-at*, *-et* a képző, mikor *-tat*, *-tet* (*várat, váraszon; láttat, láttasson*). Mivel minden szó elválasztását is közli (a tárolt egyszerű szavakból összerakható bármely összetett szóét is), talán nem tűnik túlzásnak, ha azt állítjuk, hogy néhány tízezerszer több hasznos helyesírási információt tartalmaz, mint pl. a Helyesírási kézisztár.

A nyelvi leírás gazdagsága, pontossága és igényessége folytán a programot bizonyos mértékig stilisztikai szűrőként is használhatjuk. Ha ugyanis egy szóalakot a gép nem ismer fel, igen nagy a valószínűsége annak, hogy a kérdéses szó nem része a magyar köznyelvnek, hanem idegen, tájnyelvi vagy elavult szóalak (*sensitiv, tikmony, villamoz*).

A Nyelvész jelentősége nem pusztán az, hogy az első ilyen jellegű magyar program. Módszerével, programozási eljárásával ugyanis bármely, toldalékokat használó nyelv helyesírás-ellenőrző programja elkészíthető. Olyan programok, amelyek a jelenlegieknél hatékonyabbak, kisebb a tárigényük, sokkal több adatot tartalmaznak, és ami talán a legfontosabb: nem valószínűségeket, hanem az egyes szóalakváltozatok pontos írásképet tartalmaznak.

Seregy Lajos

Mit állított Seneca?

Sáfrány László olvasónk (8900 Zalaegerszeg, Olajmunkás út 25.) meglepődve értesült arról Békés István *Napjaink szállóigéi* című könyvéből, hogy megfordítva szoktuk idézni a két évezreddel ezelőtt élt filozófustól származó szállóigét. Ezt szoktuk mondani: Nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk (= *Non scholae, sed vitae discimus*), holott Seneca ezt írta: Nem az életnek, hanem az iskolának tanulunk (= *Non vitae, sed scholae discimus*). Jogunk van ilyen lényegbevágó változtatásra? – kérdezi.

Kétségtelen tény, hogy *Epistularum moralium libri* (= *Erkölcsei levelek könyvei*) című művében Seneca az olvasónk által említett, tehát a szállóigéjében megszokottal látszólag ellentétes formával él; mégis úgy vélem, nem szükséges valami szélhámosságot gyanítanunk s azon nyomban rendőrért kiáltanunk ez ügyben. Seneca ugyanis – a 106. levél végén – panaszló, keserű hangon állapítja meg, hogy „nem az életnek, hanem az iskolának tanulunk”, éreztetve, hogy éppen fordítva kellene. Nos, a szállóigésült formában már eleve ez a senecai sugallat érvényesül, s ez mindenképpen előny, mert a tágabb szövegkörnyezet ismerete nélkül is helyesen tükrözi az ókori bölcs gondolatát. Az ilyen jellegű változtatások a szállóigék életében igen gyakoriak, s ha a megértést könnyítik, nem is hibáztathatók.

G. L.

Új nyelvi eszmények felé?

Kételyeim vannak azon gondolatokkal, amelyeket Tolcsvai Nagy Gábor az Édes Anyanyelvünk 1990. július-szeptemberi számában leírt.

Miért is kell Tolcsvai Nagy Gábor szerint új nyelvi eszmények felé elindulnunk? Az okokat két gondolatcsokorban foglalta össze: részben, mert „az óhajtott nyelvi egység nem jött létre” („a területi nyelvváltozatok nem szűntek meg”; „a legkülönbözőbb szinteken új és új nyelvváltozatok támadtak”), másrészt, mert a politikai rendszerváltozásnak „óhatatlanul lesznek művelődési, kulturális következményei”.

Nézzük meg ezeket közelebbről is!

Nyelvi egység valóban nem jött létre, s arról a szakemberek soha nem beszéltek (s nem is írtak), hogy ennek, mondjuk, 1992-re létre kell jönnie. Nyelvi normáról, normatív nyelvváltozásokról beszéltek, amelyek alakulását sokan tanulmányozták és segítették. Arról sem volt szó, hogy a fenti időre mindenkinek a köznyelven kell beszélnie; arról volt szó csupán, hogy a köznyelv, ez a még mindig fejlődő beszélt nyelvtípus – letisztult értékei erejével, összemzeti használata révén – hat a többi nyelvváltozatra. A normatív nyelvváltozatot sem a gondozói, sem azok, akik vizsgálataikhoz viszonyítási alaprak felhasználják, nem tekintik dogmának (lásd gazdag irodalmát és Deme László legutóbbi cikkét). Azt, hogy a köznyelv ma már a többi beszélt nyelvváltozat mellett normaértékű, a fentiekben kívül a diglossia-jelenség is bizonyítja: a nyelvjárást beszélők bizonyos helyzetekben ezt a „szebb”, „hatásosabb”, „általánosabb” nyelvváltozatot használják. Ha – egy nehezen megfogható – nyelvi egység nem jött is létre, a köznyelvtől irányított egységesülés változatlanul folyamatban van, méghozzá „a legkülönbözőbb szinteken és nyelvváltozatokban”. Egy mára létre nem jött nyelvi egység tehát nem zárja ki az egységesülés élő és ható folyamatát.

Nem bizonyíték a nyelvi egység hiányára az, hogy „a területi nyelvváltozatok nem szűntek meg”. A nyelvjárásuk még valóban nem szűntek meg, de helyzetük visszafordíthatatlanná vált, és megszűnésük távlata ebben van. A helyi nyelvjárások színezik még a regionális köznyelveket, eme átmeneti nyelvváltozatok azonban a köznyelv irányába fejlődnek. A nyelvjárások erősen visszahúzódtak, és ahogy Imre Samu és mások is rámutattak, tiszta formájukban mind kevesebben használják már őket.

Innen érdemes szembesíteni a valósággal mindazt, amit a szerző maga is boncolgatott a nyelvi rétegek és a norma kapcsolatáról, „a második világháború utáni hazai nagy társadalmi változásokat követő függőleges nyelvi tagolódásról” (A magyar nyelv rétegződése. II, 969-75. Szerk. Kiss Jenő és Szűts László). Igaz,

hogy „a hatvanas évek elejétől... beszélt nyelvi egységesülés indult meg Magyarországon...”, az is, hogy a beszélt nyelvi szókinccsnek egy kisebb, körülhatárolható része az argóból és a bizalmas nyelvi rétegből felfelé, a köznyelvi norma felé törekszik (i. m. 972). Ez érzékelhető és mérhető volt akkor is; az élő nyelvben, a spontán beszédben ma is így tapasztaljuk. Ez is mutatja, hogy van olyan közös nyelvváltozat, amely úgy lehet viszonyítási alap, hogy normaértékű mindenféle tőle való elmozdulás kimutatására.

A társadalom mozgásának és a nyelv változásának összefüggése nem elhanyagolt területe a magyar nyelvudományának. A társadalmi, művelődési változások és a nyelvi rétegződés kapcsolatát, a normatív nyelvváltozat (nem eszmény!) alakulását többen (Benkő, Deme, Lőrincze, Szathmári), az elmúlt négy évtized jó és rossz nyelvi jelenségeit, változásait is jó néhányan (Bárczi, Grétsy, Imre, Kovalovszky) vizsgálták. A megfigyelések is, a vizsgálatok is azt mutatják, hogy rövid ideig tartó külső hatásokból csak jelenségek csapódtak le a nyelvben; a nyelvi változások hosszú folyamat eredményei; a különböző együtt élő változatok nyelven kívüli hatásoktól lesznek a rendszer különböző szintjein megjelenő változások. „Az újnak mindig meg kell harcolnia a harcát a régivel...” (Lőrincze)

Azt, hogy új nyelvi eszmények felé tartunk, Tolcsvai Nagy azzal is indokolja, hogy az 1990-ben történt rendszerváltozásnak „óhatatlanul lesznek művelődési, kulturális következményei”. Ez valószínű is, hiszen a második világháborút követő évtizedek nyelvi változásai is ezekhez kapcsolódtak. Az eltelt rövid egy év társadalmi változásaiból, például „az általános pluralizálódás” tényeiből azonban messze mutató következtetéseket még nem vonhatunk le. Ez már érzékelhető, hogy a társadalomban „a csoport és az egyén került előtérbe... a korábban uralkodó osztálytársadalmi helyett”, de hogy a nyelvben hogyan csapódik majd le „a hagyományokon és újdonságokon alapuló sokszínűség kifejlése”, erre nézve az intuíciónak még korainak tűnnek. A rendszerváltozást megelőző pártosodásnak, majd a pártharcoknak, a választásoknak, a többpárti törvényalkotásnak vannak nyelvi adalékai, ennél többről azonban egyelőre semmi képp sem beszélünk. Korainak látom ezért azt a kijelentést is, hogy „a nyelvi pluralizmusban a hazai nyelvművelésnek új értékrendet kell tehát felállítania”.

Deme László és Tolcsvai Nagy Gábor között „az értékelés területén” van nézetkülönbség, közöttünk pedig az ideologizált előrejelzésben. Mert mit tudunk ma a Tolcsvai Nagyótl emlegetett nyelvi pluralizmusról? Vannak megfigyelések a felgyorsult

politikai, társadalmi élet nyelvi hatásáról, a publicisztikában gyakran olvashatunk erről bíráló megjegyzéseket (Bodor Páltól, Kenedi Jánostól). A pluralizmus megfoghatóan a társadalomban jelent meg, állatársadalmi igénylással a múlt évi országgyűlési képviselőválasztások előtt. Amióta működik a pluralista berendezkedés, jóval kevesebb szó esik róla. A rendszerváltozás előkészítésekor természetesen kapott szerepet egy új frazeológia is, benne sok tünékeny elemmel. (Gyurkó László kongresszusi karcolatában, Népszabadság, 1989. október 8., bemutatta a kongresszus kulcsszavait: kilenc *reform* elő- és utótagú összetételt stb. Másfél év múltán már jól látszik, hogy ezek az új elemek úgy hulltak el, hogy társadalmi használatukról nem is beszéltünk.) A választási, kongresszusi beszédekben, a felszólalásokban tárgyilagos elemzéseket hallhattunk, ezzel együtt ugyanannyi utánzást, modorosságot, indulatot, ezek magyar és idegen nyelvi hordalékait is. A néppel való szótértést sok fölösleges idegen szó zavarta (*kont-raszelekcio, legitim, imázs*), ezzel a szónokok, a felszólalók nem sokat törődtek. Más természetű, reméljük, átmeneti gond lesz, hogy a piacgazdaság és a hozzá kapcsolódó új szervezetek, valamint azok működése kapcsán ugyancsak sok idegen *szakszóval* is meg kell ismerkednünk. Reméljük, hogy ha nyugodtabb állapotba kerül a társadalom, könnyebb lesz a tájékozódás a nyelvi jelenségek várható sorsáról is.

A kiejtésben, a mondat szerkesztésben terjedő, Tolcsvai Nagy Gábertől is jelzett problémák nem mai születésűek, összefoglaló munkákból, a nyelvművelő szakirodalomból ismerjük őket. A rossz irányú jelenségekre persze hogy oda kell figyelni. Ha 1983-ban azt tapasztalta, hogy „a bizalmas szókészlet jelentős része a spontán beszélt nyelvben egyre jobban terjed”, akkor a manapság észlelt szlengesedés valóban rosszabb jelenség; az igénytelenség felé viheti a nyelvhasználatot. A demokráciának is, az egyén szabad kibontakozásának is ártana, ha tartósulna, általánossá válna.

A társadalmi sokszínűség létrejöttének még az elején vagyunk; hogy mikor és milyen nyelvi hatásaival számolhatunk, azt még nem tudhatjuk. Hogy a változás hoz-e magával új nyelvi „értékrendet”, szintén nem láthatjuk előre. Irodalmi nyelvünk és normatív beszélt nyelvünk viszont van, különböző társadalmak formáltak, szentesítették. Örizzük kell őket, mert valamennyiünknek példa és közös kincs. Egyébként is: új lehet-e az az értékrend, amely „a területi és társadalmi nyelvváltozatok legértékesebbjeit tartalmazhatja”?

Zilahai Lajos,
tanár, szaktanácsadó

Kölcsey Ferenc: Huszt

Bús düledékeiden, Husztnak romvára, megállék;
Csend vala, felleg alól szállt fel az éjjeli hold.
Szél kele most, mint sír szele kél; s a csarnok elontott
Oszlopi közt lebegő rémalak inte felém.
És mond: Honfi! mit ér epedő kebel e romok ormán?
Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?
Messze jövővel komolyan vess össze jelenkort:
Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!

Kölcsey híres epigrammája mesteri tömörítéssel foglalja egybe a reformkor eszmevilágát; utolsó sorai e korszaknak valóságos jelszavává lettek. Nem csoda, hogy a költemény elemzői elsősorban tartalmi mozzanatait domborítják ki, s nyelvi megoldásai közül leginkább a verset záró hatásos felszólító mondatokra hívják fel a figyelmet.

Ez alkalommal a nyelvi forma közvetítette költői üzenetet egy másik oldalról közelítjük meg: figyelmünket a vers hangtani, hangszimbolikai építkezésére irányítjuk.

Ebből a szempontból a vers első sora – s csupán ez az egyetlen sor – semlegesnek tűnik, lehetővé ad a hanghatások további kibontakoztatására: „Bús düledékeiden, Husztnak romvára, megállék...”.

A második sortól azonban elkezdődik a varázslatos zene. A holdfényes éjjel merengő hangulata ott lebeg az édeskés / hangokban, egyetlen rövid sorban nyolcszor is felhangzanak: „Csend vala, felleg alól szállt fel az éjjeli hold”.

Az ember nem tudja nem idézni ezzel kapcsolatban a kortárs Csokonaiak gyönyörű sorait a holdfényes éjszakáról, „A magánosság-hoz” című verséből, ahol szintén az / hangok muzsikálnak, mégpedig – akárcsak Kölcseynél – más lágy hangok társaságában:

A lenge hold halkan világosítja
A szőke bikkfák oldalát,
Estvéli hús álommal elborítja
A csendes éjnek angyalát.

Most feltámad a szél: az / hangok közé a szél fuvallatát velük együtt felidéző sz és s hangok vegyülnek: „Szél kele most, mint sír szele kél, s a csarnok elontott Oszlopi közt lebegő rémalak inte felém”. Különösen bravúros

megoldás e két fontos hangnak a visszatükröztetése ezekben a szópárokban: szél kele – szele kél.

A széllal együtt megjelenő rémalak a múltba merengésről csupa komor hangulatú r-ekkel beszél: „... Honfi, mit ér epedő kebel e romok ormán? Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?”

S végül az alkotásra, tetterre ösztönző, ostromozó szavak kettőzött ss és kettőzött ccs hangokkal csattannak fel, a felszólító mód rövid, parancs erejű igelakjainak a végén: „Messze jövővel komolyan vess össze jelenkort: Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!”

Mint ismeretes, Kodály Zoltán nagyszerű kórusművet írt Kölcsey remekszép szövegére. A kórusmű dallamvezetése szépen simul az epigramma hangtani építkezéséhez. Az első sor a basszushangok dominálásával ábrázolja a magányosan bolyongó költőt: „Bús düledékeiden, Husztnak romvára, megállék”. Szelíd tenor idézi fel a holdfényes éj hangulatát: „Csend vala, felleg alól szállt fel az éjjeli hold”. Szünet következik; majd megbomlik a dallam eddigi egyensúlya: kánonszerűen egymásba fonódó hangsorok jelenítik meg a szél fölkerekedését s a kísértet felbukkanását, akinek r hangokkal telített szavait sejtelmes tenor tolmácsolja: „... Honfi, mit ér epedő kebel e romok ormán? Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?...” Végül erőteljes, hatásos unisono foglalja össze az epigramma fő üzenetét: „Hass, alkoss, gyarapíts...”. A költemény elemzését tehát tanácsos Kodály kórusművének a meghallgatásával befejezni, a vers és a zene egybefonódásának e szép élményével s emlékezetes példájával.

Rácz Endre

Terefere a cseve/yből, a csevejről

Álljon itt egy rövid példa arról, hogyan segít magán a találékony, de helyesírási ügyekben hitetlen szerkesztő. A példa pedig a Rádió és Televízióújságé. Ez az óriási példányszámú és méltán népszerű hetilap hétről hétre közli a műholdas programokat is, köztük a SAT 1-et. Ez utóbbi vasárnap esténként 22.00 órai kezdettel közvetíti azt a műsort, amelynek címét a közel múltig a lap – főtehetőleg a műsor-szerkesztőségtől stencilen kapott kézirat alapján – így nyomtatta ki: *Csevely a toronyban*. Mondanom is fölösleges tán, hogy a többi lapban is így jelent meg a szóban forgó cím.

Ejnye már – csóváltam a fejem hétről hétre, de hosszú ideig nem tettem egyebet, mint azt, hogy legnagyobb példányszámú napilapunkban *Csevej a toronyban* szöveget jelentettem meg.

Az idő múltával azonban megütötte a szemem más, napi- és hetilapokban is, nemegyszer nagy betűs címben, a *csevej* szó hibás írásmódja, s nekibátorodtam: felhívtam telefonon az RTV-újság szerkesztőségét, s baráti, kollegiális beszélgetés keretében föl hívtam figyelmüket vétségükre. Figyeltem heteken át, mi történik a köszönettel vett tanács után – nem történt változás, maradt a hibás *ly*. De nem csüggedtem.

Ez a szavunk ugyanabba a kategóriába tartozik, mint a *dőrej*, *zőrej*, *kacaj*, *moraj*, *robaj* és társaik. Vagyis ugyanúgy fölveszi az -aj, -ej képzőt, mint amazok. Jutna-e eszébe bárkinek – akár az RTV-újságnál –, hogy ezek végére *ly*-t írjon?

Megjegyzem: nagy kár, hogy sem a hét-, sem az egykötetes értelmező szótárunk, sem a legújabb kiadvány, a Helyesírási kézikönyv nem tünteti föl a *csevej* szót. Hadd reméljem, hogy a következő kiadás már pótolja ezt a hiányt.

...Tovább figyelve ezután az RTV-lapot, az év végén föllelegeztem: mégsem volt hiábavaló szerény szavam. Mert a SAT 1 vasárnap esti műsora már nem *Csevely*, hanem – láss csodát! – *Terefere a toronyban*. Biztos, ami biztos, ugyebár.

Az ötletességhez gratulálok. De ez az egész ügy mégiscsak *röhej*. (És nem *röhely*.)

Szántó Jenő

Önként és dalolva

A rádió népszerű nyelvművelő műsorában említette a címben idézett mondást Lőrincze Lajos, megtoldva azzal, hogy az eredetét nem ismeri. Én vagy húsz évvel ezelőtt hallottam egy kis történetet, amely magyarázatul szolgál a mondás eredetére. A jelentését, gondolom, nem kell magyarázni, az eléggé közismert. Gyakran használjuk, olyan értelemben, mint amit Tömörkény István egy elbeszélésében (A csempész) ilyenformán fejezett ki: „A puli... Csak sunyi módon oldalag előre-hátra... azt igyekszik látszatra hozni, hogy közeleg a gazdájához, pedig voltaképpen egy szikra kedve sincs hozzá.”

De lássuk a történetet.

Egy diplomáciai fogadáson a dúsan rakott asztalok között egyszer csak feltűnik egy macska.

– Adni kéne valamit neki – mondja egy diplomata.

– Mustárt – viszonzozza a másik.

– Ugyan már, azt nem eszi meg.

Megvan a magyarázat?

Egyik rádiós előadásomban (1991. febr. 10.) az *önként, dalolva* állandó szókapcsolat mai divatos használatára idéztem néhány újságnyelvi példát, s egyben feltettem a kérdést, mi lehet ennek a szólásszerű kifejezésnek az eredete, magyarázata; mi lehet a mai nyelvi forma „ősforrása”.

Nos, az előadás témája meglepő visszhangot keltett. Többen telefonáltak, még többen írtak levelet, közölve a kérdésről való ismeretüket. S ami leginkább meglepett, szinte kivétel nélkül azt az anekdotát írták le, amelyet Makra Zsigmond is közöl cikkében. Természetesen többféle változatban, variációban, mondhatnám: a folklórelmélet előírása szerint.

Mindegyikben azonos a kísérleti alany, a *macska*. Azonos az eszköz is, a *mustár*, és szükség szerint azonos a kísérlet *módja* is. A kísérletezők *személye* már változik, csak a népmeséi „hármás” az állandó, valamint az, hogy a hármasság tagjai három politikai nézetet, gyakorlatot, tömböt képviselnek: az egyik (legtöbbször) Amerikát, a másik Nyugat-Európát, a harmadik pedig a Szovjetuniót. (A sikert mindig az utóbbi aratja.) A hármás összetételének vannak egyéb variációi is, például keletnémet, magyar és orosz, vagy francia, német és orosz a történet szereplője. Egyik-másik anekdota személyeket is említ: Roosevelt–Churchill–Sztálin; Eisenhower–Adenauer–Hruscsov. Más esetben a politikusok helyett névtelen katonák versengenek egymással, mint a most közzétett változatban is. Még Hitler is helyet kap az egyik változatban: propagandaminisztert akar választani, s a „teszt”: ki tudja rávenni a macskát szépszerével arra, hogy a csipős mustárt megegye. A győztes – Göbbels lett! Az anekdota csattanója ugyancsak azonos mindegyik változatban, bár a nyelvi megfogalmazásban mutatkozik

– Magától nem is, de ha biztatják...

Szó-szót követ, végül fogadnak. Az első próbálkozás a franciáé. Ő a mustárt gondosan becsomagolja egy szelet sonkába.

– Szép cicus, gyere ide – a macska odamegy, és elkezd enni a furcsa szendvicset. Amikor a mustárhoz ér, abbahagyja. No, ez nem sikerült.

Most a németen van a sor. Megragadja a macskát, és egy kanál mustárt határozott mozdulattal a szájába próbál erőltetni. A macska persze tiltakozik; fúj, megpróbál karmolni, szabadulni. Ez sem sikerült.

A következő próbálkozás az oroszé.

– Ejnye, ejnye cicuska. Agressziót akart elkövetni ellened. Na gyere ide szépen. A macska megnyugszik, és odadörgölődik az oroszhoz. Az megfogja, majd a meglepett macska farka alá keni a mustárt. Ahogy az erős mustár elkezd csipni, a macska egyre vadabban fúj, nyávog, körbe-karikába forog, végülis lenyalja a mustárt.

– Ön nyert – állapítják meg a diplomata – a macska megette a mustárt.

– Sőt, önként és dalolva – teszi hozzá az orosz.

Makra Zsigmond

valamelyes eltérés: az alapformának látszó *önként, dalolva* mellett van *önként és dalolva, önként és énekelve* is.

A szólás *értelmére* nézve egységesen vallottak levélíróim. Akkor szoktuk alkalmazni, amikor valamit kényszerből, akaratunk ellenére teszünk, de ezt nem vallhatjuk be, sőt, jó képet is kell vágni hozzá; azt kell mutatni, hogy öröm a ránk kényszerített tevékenység végrehajtása.

Ami az *alkalmazást* illeti, többen írták, hogy a terv-, illetőleg békekölcsön-jegyzésről, meg a szövetkezetek nem minden nyomás nélkül való szervezéséről beszélve szokták maguk között mondani, egymás fülebe sügni, hogy *önként, dalolva* tesszük, *önként, dalolva* kell tenni.

Igen, de – természetesen ísmét és makacsul az eredeti kérdést – miért pontosan ebben a formában mondták? Hiszen ezt a helyzetet, lelkiállapotot igen sokféle módon, egyéb nyelvi formákkal is ki lehet, ki lehetett volna jelezni. Az idézett esetekben csak *alkalmazták* azt a nyelvi formát, amely a nyelvi tudatban már benne volt, valahol korábban már így (vagy majdnem így) megfogalmazódott. De hol és mikor? A kérdés még mindig válaszra vár.

Számomra ezekkel a „magyarázatokkal” még nőtt is a rejtélyek száma. Csodálatos, hogy a macska meg a mustár esetét ilyen sokan ismerték, ismerik országunk egész területén. De hogyan kerülhetett így a köz tudatba? Hol mondták el, vagy inkább: hol írták le ezt a történetet először; hogy aztán – szinte mint népköltészeti termék – különféle változatokat öltve mindenfelé eljusson?

Végül elismertem azt, amivel említett ötpercemet végeztem: „... ez a *dalolva* nekem. A walesi bárdok-at juttatja eszembe, Arany nevezetes balladáját:

Ötszáz, bizony, dalolva ment
Lángsírba welszi bárd.”

Lőrincze Lajos

(Elhangzott a rádióban 1991. április 7-én)

Két terjedő hibáról

Két újabb keletű és gyorsan terjedő nyelvi hibára szeretném felhívni a figyelmet.

1. Az egyik – megfigyelésem szerint – ma még csak a gyermeki beszéd jellemzője, de annak szinte már általános.

A kiegészítendő kérdő mondat hanglejtése tudvalevően ereszkedő, s a legerősebb hangsúly a kérdőszóra esik benne: „*Mikor jössz el hozzánk?*”, „*Hány testvéred van?*”.

Ezeket a mondatokat a mai gyerekek – főleg tíz éven alul – úgy ejtik, hogy az utolsó szótagot megnyomják, és felrántják, majd leejtik a beszédhangot; ami a sürgetés, a türelmetlen nyöszögés visszatetsző felhangjait kölcsönzi a mondatnak. Valahogy így: „*Mikor jössz el hozzánk?*”, „*Hány testvéred van?*”.

Szülőknél, óvónőknél, tanítónéknél tudatosítani kellene, hogy ez a hanglejtés magyartalan és csúnya; hátha tehetünk még valamit ellene!

2. A másik jelenség, amely már felnőtt beszélők között terjed, az elentétes kötőszók (főként a *pedig* és a *viszont*) használatával kapcsolatos.

A „*pedig*” kettős (ha nem hármás) szerepű kötőszó. Ha megengedő értelmű, akkor mellékmondatának élén áll, és a főmondattól vessző különíti el. Ilyenkor a beszédben a tagmondatok határán, tehát a *pedig* előtt, szünetet tartunk. Példa: „Szörnyű vendégoldal reng araszos vállán, *pedig* még legénytoll sem pehelyzik állán”.

Máskor viszont a *pedig* a kapcsolatos vagy ellentétes (szembeállító) mellérendelés kötőszava. Ilyenkor nem kerül a tagmondat élére, hanem annak valamelyik kiemelt része után áll. Ebben a szerepében természetesen nem kell szünetet tartani előtte. Példánk: „Ennek édesanyja jókor a síré lett, *pedig* édesapja *pedig* vett más feleséget”.

Mégis, újabban az ilyen szerepű *pedig* előtt is szünetet tartanak a beszélők, sőt tévéreporterek is; valahogy így: „Édesapja *pedig* vett más feleséget” (s a szünet előtt még fel is kapják a szóvéget; magasba rántva, mintha vessző lenne ott).

Nemrég már írásban (nyomtatásban!) is találkoztam ezzel a jelenséggel, a Tankönyvkiadó egyik új kiadványának hátlapján, a tartalmi ismertetésben; így: „...ennek elsőrendű eszköze a tanulás, elsőrendű terepe, *pedig* a tanítási óra”.

Ugyanez a hiba előfordul a „viszont” kötőszóval is, amikor nem a tagmondat élén áll.

Ez egyszerre tagolási és hanglejtési hiba; úgy gondoltam: érdemes felhívni rá a figyelmet.

Fehér Imre

Ez is Budapest

A minap Budapesten az egész napos kimerítő séta után betértem a Belváros egyik magán vegyeskereskedésébe gyümölcslevet venni. Az előzőkeny kereskedő elhalmozott ajánlatokkal, majd miután döntöttem, és kifizettem az árut, így szólt:

– *Köszöntem.*

Nem értettem, mit jelent ez, hátrafordultam, mert azt hittem, újabb vásárló érkezett, s annak magyarázkodott, hogy ő igenis jól nevelt, mert már egyszer köszönt. Meglepődve tapasztaltam, hogy az üzletben rajtunk kívül nem volt senki. A „köszöntem” tehát nekem szólt, s tulajdonképpen a *köszönöm* szépen rövidített, modernizált változata. Miután a rejtélyt megoldottam, próbáltam értelmesen moso-

lyogni, de az udvarias boltos a tekintgetésemet félreértve azt hitte, valamit keresek, s máris készségesen megkérdezte:

– *Zacsi van?*

Ezzel még inkább zavarba hozott, ugyanis a *zacsi*-t elértettem *zaci*-nak, s végképp nem tudtam kibogozni, hogy jön ez most ide. Pislogva rámeredtem, majd elnézést kérve bevallottam, nem értem, mit mondott. Még egyszer megismételte, immár kissé tagolva és únottan:

– *Zacsi van?*

Ezt a rejtélyt is megfejtettem végül.

Nejlonzacskóra gondolt. Igaz, közben felemelt a pultról egyet és megmutatta. Eltűnődtem: elárulom, hogy más országból jöttem, s noha ismerem az anya-

nyelvemet, ezeket a szavakat nem értem. Aztán mégis csupán intettem neki, hogy nem kérek, mert van nálam „zacsi”.

Váci utcai kirakatnézegetés közben két fiatal lány került melém. Ujjongtak örömben, amint megpillantottak egy miniszoknyát. Egymást túlkiabálva dicsérték:

– *Ugye, milyen édes?*

Mire a másik:

– *Csupa cukorka! Cukros!*

Ha valaki csak ezt az utóbbi jelzőt hallja, bizony nemigen fordul meg a fejében, hogy a „cukros” felkiáltással a rövid szoknya szépségét dicsérte.

(Megjelent az úvidéki Magyar Szó 1991. március 10-i számában.)

Varjú Márta

Tudni és ismerni

Egy kritikus azon füstölög (nem magában, hanem páratlan glosszában), hogy „a nyelvi képzelőerő frissen kihajtott ágait csapkodják a nyelv botcsinálta őrei”. A frissnek vélt ágacska, amelyet védelmez, a *tudni kell egymást* kifejezés, s nagy buzgalmában üstöllést elméletet is kerít hozzá: „tanulmányoztam a nyelvteremtő tehetségéről nevezetes Tandori Dezső versében »... ehhez tudni kell őket« – mármint a verebeket. Nem *ismerni* kell tehát e madarakat, nem *róluk* kell tudni, hanem *őket* kell tudni, ami sokkal többet jelent: valami mélyebb részvétel létükben, beavatottságot”. S még hozzáfűzi: „megszívlelheti ezt az alkalmi nyelvészkedő is: legyünk minél beavatottabbak anyanyelvünk lelkületébe”. Ugy bizony, bólogatok. Okos tanácsából azonban két kérdés következik. Vajon igaz-e, hogy új fejlemény a *tudni egymást*, a *tudni a verebeket* forma, s valóban sokkal többet jelent-e, mint a hagyományos *ismerni valakit, valamit*? Nos, a *tud* és az *ismer* kettőssége, fölcserélése korántsem vadonatúj lelemény, s ezt igazán tudni illenék, hanem *h e b r a i z m u s*. (Nem új s egyáltalán „nem valami zugolyában lett dolog” ez sem; Scheiber Sándor már rég megírta: „Könnyeinket tudod, Uram” – idézi.)

A héber *jádá* ige egyszerre jelenti azt, hogy 'tud' és 'ismer'. Ezért olvashatunk ilyen mondatokat a Bibliában: „az Úr *tudja* az embernek gondolatjait”; „*tudom* a te dolgaidat és nyomorúságodat és szegénységedet és azok-

nak káromkodását, akik azt mondják ...”; „*te tudod* az én szolgálatomat”; „ő jól *tudja* az én utamat”. Károli Gáspár nyelvhasználata, szófűzése újdonság? Már akinek. Ám egyéb irodalmi emléke is vagyon a *tud* és *ismer* ambivalenciájának. Mutatékul néhány. Nagy Zoltán: „Ki *tudja* a némák kínját?”; Radnóti Miklós: „Itthon vagyok. S ha néha lábamhoz térdepel egy-egy bokor, nevét is, virágát is *tudom*”; Zelk Zoltán: „*Tudom* ismerős kezüket”. Lám, a friss leleményből így lesz ősi hebraizmus, s mármár költői tradíció. Csak tudni kellene róla, ismerni kéne az irodalmi örökséget.

Okkal-móddal bátran élhetünk ezzel az ódon hangulatú fordulattal, de ne higgyük és ne is hitessük azt, hogy sosem látott, frissen termett újdonság. S belemagyarázás azt hirdetni, sokkal többet jelent a *tudni egymást*, *tudni a verebeket*, mint a szokásosabb *ismerni egymást*, *ismerni a verebeket*. Nem volna szerencsés, ha a *tud* és az *ismer* hagyományos megkülönböztetéséről lemondanánk egy nyelvtörténetileg megalapozatlan, alkalmi nyelvészkedő elképzelés kedvéért. A tájékozatlabbja még divatot csinál belőle.

Érdekességgént megemlítendő, hogy ugyanaz a *jádá* ige jelenthet házassági együttélést, szexuális aktust, gyermeknemzést is: „*ismeré* Ádám az ő feleségét, Évát, aki fogad vala méhében, és szüli vala Kaint”. Ádám tudta Évát...?! Nono.

Simon Zoárd

Az Anyanyelvápolók Szövetségének életéből

Decembertől májusig

A szövetség 1990. december 8-i közgyűlése – melyről már beszámoltunk lapunkban – jelentős mértékben meghatározta az elnökség januári és áprilisi ülésének tartalmát és állásfoglalásait.

Kerekes Barnabás titkár teljes körű áttekintéssel azt elemezte, hogy a szövetségbe belépők milyen közreműködési szándékkal jelentkeztek. A rendkívül tanulságos meditációból az elnökség tagjai megállapíthatták, hogy milyen jelentős erőt képviselhetne a tagság, ha ennek az erőnek legalább egy töredékét sikerülne mozgósítani.

Az elnökség megtárgyalta az idei, 25. magyar nyelv heti rendezvények szervezéséből rá háruló feladatokat. Kezdeményezte továbbá, hogy az eddigi hagyományos helyeken legyen az idén is anyanyelvi ifjúsági és tanári tábor. Mindkét beszélgetésen visszatérő gondolat volt a szövetség pénzügyi helyzetének bizonytalansága és az ebből eredő tennivalók sürgető volta, a tagtörzs, valamint az illetménylap, az Édes Anyanyelvünk megmentésének ügye.

Június első napjaiban

A szövetség bejegyzett tagjainak száma 1054, de már újból mintegy százan várják felvételüket.

Az ügyvezető elnökség véglegesen megerősítette, hogy nemcsak szakmailag, hanem költségvetési hozzájárulással is támogatja négy nyári anyanyelvi tábor megrendezését. Így Csurgón a Beszélni nehéz körök vezetői találkozhatnak, Fót ad helyet az eddig évente Szentesen sikeresen rendezett pedagógiai tábornak; Győr és Nyíregyháza – ahogy a múltban már megszoktuk – új és régi táborozókat szívesen fogad. 220 ezer forinttal sikerült a táborvezetők munkáját segíteni, és ez annak köszönhető, hogy a szövetség tábori pályázatát a TIT 120 ezer forinttal értékelte, a Kánczy Alapítvány pedig százezer

forintot adományozott. Csupán az sajnálatos tény, hogy a szövetség számláján jelenleg összesen mintegy 140 ezer forint van. (Emlékeztetőül: a legutóbbi közgyűlés határozata szerint az évi tagdíj 300 forint; a nyugdíjasok és a tanulók ennek a felét fizetik.)

Elkészült „A magyar nyelvért” Alapítvány alapító okiratának tervezete. Jó hír, hogy létrehozásában a szövetség társakra is talált. Minden reményünk megvan rá, hogy erről a figyelemre méltó kezdeményezésről az Édes Anyanyelvünk legközelebbi számában részletesen is beszámolhatunk.

...és a közeli jövő

Megszűnt a hírlevél? Ebbe nehéz volna beletörődni! Sajnos nem elegendő az illetménylapban negyedévenként megjelenő viszonylag szűk híradás. Ha másképp nem megy, e lappal együtt juttatunk el (egy postaköltséggel) tagtársainknak további információkat. A vidéki tagszervezetek száma lassan eléri a tízet. Itt az ideje, hogy tagjaik személyesen megismerkedhesenek egymás munkájával; de e találkozó megszervezése nem biztos, hogy az elnökség feladata.

A Művelődési és Közoktatási Minisztérium szeretné, ha a szövetség tagjai véleményt mondanának az eddig használatos olvasztanítási módszerekről. Ehhez kapcsolódik az a törekvésünk, hogy a tankönyvek anyanyelvi lektorálása érdekében végre érdemi intézkedések születessenek.

Nem kevesen úgy vélekednek: szeretnének tenni valamit a szövetségért, de valahol, valakik mondják meg, mit csinálhatnak. E gondolatot fordítsuk meg! Táborok, szakmai összejövetelek, versenyek résztvevői mondják meg, hogy ők, az ő javaslatukra a szövetség, mi együttesen mit tegyünk, mit tehetnénk. Ennek birtokában pedig már valóban a tettek következhetnek!

Maróti István

Verseghy Ferenc Anyanyelvi Központ

A szolnoki Új Néplapban 1990. november elsején bocsátottam nyilvánosság elé több éve érlelődő elképzelésemet a Verseghy Ferenc Anyanyelvi Központ létrehozásáról. Ez az intézet a Verseghy nevét viselő és névadójának hagyományait gondosan ápoló megyei könyvtárból nőhet ki néhány év alatt.

Szolnok város polgármestere és illetékes polgármester-helyettese kezdettől fogva támogatja az elgondolást. Ez a körülmény nagy mértékben elősegítheti a terv megvalósulását. Remélhető, hogy a megyei jogúvá lett város önkormányzata is megértéssel kezeli az ügyet.

A kezdeti előkészítő időszak után az intézmény tevékenysége igen sokrétűvé válhatna. Úgy gondolom, hogy – az igényektől és a lehetőségektől függően alakuló – feladatai közül a következők érdemelnek kiemelészt:

- a Verseghy-kutatások további szervezése, a hagyományápolás új lehetőségeinek feltárása és megvalósítása;

- a fiatalok anyanyelvi kultúrájának gyakorlati jellegű, a „hét-köznapokra” is kiterjedő gondozása, együttműködve a felnőttoktatási intézményekkel, az iskolákkal, a könyvtárakkal és az Anyanyelvápolók Szövetségével;

- a magyar nyelv-kultúra propagandájának és az anyanyelvápolás módszertanának fejlesztése, szintén széles körű kapcsolatrendszer kialakításával;

- a nyelvművelő mozgalomban részt vevők publikációs tevékenységének ösztönzése és segítése;

- részfeladatok vállalása a határainkon kívül élő magyarok irodalmi és nyelvi kultúrájának gondozásából;

- a régebben külföldre települt magyarok anyanyelv-megőrző tevékenységének támogatása, a második és a harmadik generá-

ció magyar nyelvtanulásának, nyelvgyakorlásának megszervezése, ehhez a szükséges feltételek megteremtése.

A szolnoki Versey Ferenc Anyanyelvi Központ természetesen beilleszkedik a nyelvtudomány, a nyelvmuvelés, az anyanyelvápolás eddig kialakult rendszerébe, s igényli a központi intézetek, szervezetek szakmai irányítását, segítségét. *Kapcsolódni kíván az intézmény, nem pedig kirekeszteni vagy kirekesztődni.* Szívesen részt venne a már hagyományossá vált nyelvmuvelő versenyek, vetélkedők, pályázatok előkészítésében, szervezésében, betöltve az országos módszertani központ feladatkörét.

Bízunk az egyházak, a társadalmi szervezetek, a magyar művelődés ügyét szolgáló egyesületek támogatásában, s igénybe kívánánk venni a Soros Alapítvány segítségét is.

Kopács Sándor,
magyar nyelv és irodalom szakos
tanár, Szolnok

Két rövid hír az ELTE-ről

Ismeretes, hogy a napjainkra országossá fejlődött szépkiejtési mozgalmat Kodály Zoltán kezdeményezte, még a háború előtti időben. Azóta – néhány év kényszerű kimaradást nem tekintve – a Pázmány Péter, majd Eötvös Loránd Tudományegyetem minden tavasszal megrendezte az egyetemi szépkiejtési versenyt hallgatói részére. Az idén ez három részből álló anyanyelvi versennyé bővült: a hagyományos szépkiejtési versenyen kívül retorikai és nyelvhelyességi vetélkedőt is szerveztek.

A budapesti egyetem magyar tanszéke, megalapításának 200. évfordulója alkalmából, ünnepi megemlékezést és tudományos ülésszakot tartott 1991. június 7-én. Ezen öt előadás hangzott el; nyelvészek és irodalomtudósok a magyar tanszékeknek két évszázadon át végzett munkájáról, ennek fontosabb mozzanatairól szóltak az egybegyűlteknek.

F. P.

Az első magyar alkalmazott nyelvészeti konferenciáról

1991. május 3-án és 4-én Nyíregyházán rendezték meg első konferenciájukat a magyar alkalmazott nyelvészet (anya- nyelv- és idegennyelv- oktatás, szakfordítás, lexikográfia, nyelv- muvelés és helyesírás, szocio- és pszicholingvisztika stb.) művelői. A tudományos tanácsko- zásnak három rendezője volt: az MTA Alkalmazott Nyelvészeti Bizottsága, a házigazda Besse- nyei György Tanárképző Főisko- la és a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Tudományos Koordiná- ciós Tanács.

A konferencia két plenáris és 18 szekcióülésén több mint 170 előadás hangzott el.

A megnyitó ülés Székely Gá- bornak, a nyíregyházi főiskola főigazgatójának köszöntő sza- vaival kezdődött. Ezután Papp Ferenc tartott előadást A betű címmel, majd Kiefer Ferenc tekintette át az alkalmazott nyel- vészet mai helyzetét, főbb kutá- tási irányait. Végül Olasz Gá- bor számolt be az írott szöveg alapján való gépi beszéd előál- lításának legújabb eredményei- ről.

Ezután a munka a szekciók- ban folytatódott (általános isko- la – középiskola; nyelvtaná- rképzés és -átképzés; lektorátusi nyelvoktatás; szaknyelvoktatás; lexikográfia; nyelvmuvelés és helyesírás; szociolingvisztika; pszicholingvisztika; számítógép és nyelvészet; fordítás és tolmá- csolás; videó és nyelvoktatás).

E rövid ismertetésben, sajnos, nincs rá mód, hogy akár csak a legértékesebb és/vagy legsike- rültebb előadásokról egyenként beszámolhassak. Az egy időben ülésező szekciók nagy száma miatt a kongresszusi résztvevők csupán töredékét hallgathatták meg annak, amire kíváncsiak vol- tak. E mulasztásainkat idővel pó- tolhatjuk, mivel a konferencia anyaga rövidesen, a szervezők ígérete szerint még az év vége előtt megjelenik könyv alakban is. Mégis érdemes lenne fontoló- ra venni, hogy a következő ilyen

kongresszust lehetőleg keve- sebb párhuzamos szekcióban és hosszabb, akár három-, sőt négynapos időtartamban ren- dezzék meg. Így az érdeklődő még több szakmai és módszertani ismerethez juthatna, s marad- na idő a két-három előadáson- kénti rövid vitára, konzultációra is (mert erre most, néhány kivételes esetet nem számítva, sajnos, nem volt idő).

A záróülésen ismét három elő- adás hangzott el: *Kontra Miklós* a nyelv és a jog kapcsolatáról, *Pléh Csaba* a „sorok között olvasás” pszicholingvisztikájáról, e rövid beszámoló írója pedig a befeje- zés előtt álló Nyelvmuvelő kisszó- tárról beszélt. A konferencia Papp Ferenc akadémikus zársza- vával ért véget.

A jó hangulatú tudományos tanácskozás résztvevői abban a reményben búcsúztak el ven- déglátóiktól és egymástól, hogy ezt a már címében is elsőnek minősített konferenciát idővel továbbiak követik. Erre, úgy lát- szott, megvan az igény is, a kedv is (s bízunk benne, hogy megteremthető a manapság legfontosabb feltétel, az anyagi háttér is).

Kemény Gábor

Országos helyesírási verseny ötödször

Az idén is összejöttek Eger- ben a tudományegyetemek, a tanárképző és a tanítóképző fő- iskolák legjobb helyesíró hallga- tói, hogy részt vegyenek a pe- dagógusképző intézmények ötödik országos helyesírási ver- senyének döntőjén. 1991. ápri- lis 20-án mérte össze tudását 16 versenyző.

A nemes vetélkedő feladatait ez évben is T. Urbán Ilona, az MTA Nyelvtudományi Intézeté- nek munkatársa állította össze: egy összefüggő szöveget toll- bamondás céljára, valamint ti- zenegy feladatsort. A nem könnyű próbán a versenyzők jól megállták a helyüket.

Pásztor Emil

„Hogy a hangszer minél zengőbb legyen!”

Erre törekedtek a Győrbe összesereglett diákok 1991. április utolsó hetében a Péchy Blanka által alapított és Kazinczyról elnevezett verseny országos döntőjén. Hiszen nem tesznek mást az őket felkészítő tanárok sem, minthogy felismertetik a nemes vetélkedőre vállalkozó tanulóikkal: az írott szöveg megszólaltatásakor – „papírsírából való feltámasztásakor” – a felolvasónak az emberi hangnak azt a többletét kell hozzáadnia az írásban rögzített gondolatokhoz, amellyel az élő beszéd hatását keltheti.

A verseny negyedszázados múltja azzal a reménységgel biztathat, hogy a mozgalom tovább él mindaddig, amíg akad magyartanár, aki az anyanyelv művelésére nevezi a mindenkorifűságot – írja Z. Szabó László A Kazinczy-versenye huszonöt éve című kiadványban.

Az ünnepélyes megnyitón dr. Kálmán Attila államtitkár mondott ünnepi beszédet. Az igazi tanár közvetlenségével, szeretetével és meggyőző hitelességgel szólt a közönséghez: elismeréssel adózva Kazinczynak a mához is szóló példamutató szerepéről, munkásságáról, és az alapítványtevő Péchy Blanka érdemeiről.

Az első napon a szabadon választott szövegek bemutatására került sor. Értekes, szép szövegek tanúskodtak a tanulók helyes értéktételeiről. Néhány név a többször választott szerzők közül: Csoóri Sándor, Illyés Gyula, Kosztolányi Dezső, Sütő András, Babits Mihály. A második napon a kötelező szöveg (Kosztolányi: Ábránd egy szórói című írásának 29 sornyira rövidített változata) különböző színvonalú megszólaltatásának lehettek tanúi a jelenlévők.

Külön öröm volt, hogy a megváltozott történelmi körülmények eredményeként már ötödik alkalommal vehettek részt a versenyen szomszédos országokban élő tanulók és tanárok. Szeretetteljes figyelemmel hallgathattuk a somorjai, komáromi, rimaszombati, ungvári, szabadkai és óbecsei magyar diákok szép tiszta beszédét, értő szövegtolmácsolását.

A huszonhatodik alkalommal megtartott díjkiosztó ünnepélyen Deme László a bírálóbizottságok nevében a következőkben foglalta össze az eredményt. A rendezvény minden évben a magyar szónak nagyszerű és megható ünnepe. A versenyzők hangképzése megfelelő, a hangerő megválasztása, a hangvétel jó. Helyesen ismerik fel a szöveg összetartozó részeit: a szerkezeteket, szakaszokat, mondatokon belül és mondatok között is; és ennek megfelelően általában egy tömbben képesek megszólaltatni a mondanivalót. Nagyon léptünk előre – hangsúlyozta az ünnepi szónok –, egyre szorosabb a mezőny. A mozgalom lényege – túl a személyes eredményen –, ki mit visz haza *lélekben*! A jövő feladata, hogy a szöveg egészének felépítését elemezve, megértve, a rögzített gondolatok teljességét, „ívét” is érzékeltetni tudják a tanulók.

Kiemelkedő szereplésükért Kazinczy-érmet nyert gimnáziumi és szakközépiskolai tanulók: Abonyi Beáta Teleki Gimnázium (Mezőtúr), Debreczeni Ilona Rózsa Ferenc Gimnázium (Békéscsaba), Finta Viktor Garay Gimnázium (Szekszárd), Foskolos Gizella Vörösmarty Gimnázium (Budapest), Földesi Zoltán Garay Gimnázium (Szekszárd), Harangi Mária Löwey Gimnázium (Pécs), Komáromi Judit Táncsics Gimnázium (Siklós), Magyar Kornél Erkel Gimnázium (Gyula), Maró Gábor Apáczai Csere János Gimnázium (Budapest), Nagy Árpád Móra Ferenc Gimnázium (Szeged), Sinkó László Pálffy Műszeripari Szakközépiskola (Szolnok), Szakács Tibor Berzsenyi Gimnázium (Celldömölk), Szalay Bernadett Kossuth Lajos Gimnázium (Mosonmagyaróvár), Vancsura Anita III. Béla Gimnázium (Baja), Viczián Ottó Gimnázium (Putnok).

Kiemelkedő szereplésükért Kazinczy-érmet nyert szakmunkástanulók: Bácsi Annamária Egészségügyi Szakiskola (Pécs), Béma Zoltán 22. Sz. Szakmunkásképző (Budapest), Berta László Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakmunkásképző (Székesfehérvár), Bozsó Ágnes Mező Imre Szakmunkásképző (Nagykanizsa), Domján Róbert Báthory Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakmunkásképző (Zalaegerszeg), Gyökér Barbara Mező Imre Szakmunkásképző (Budapest), Horváth Erika Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakmunkásképző (Budapest), Hujber Ferenc Orlay Kereskedelmi Szakközépiskola és Szakmunkásképző (Szombathely), Kovács Tímea 101. Szakmunkásképző (Miskolc), Pozmány Szilvia Mezőgazdasági Szakmunkásképző (Eger), Sebők Lucia Egészségügyi Szakiskola (Pécs), Szépréti Zoltán 110. Sz. Szakmunkásképző (Nyíregyháza), Takács Ildikó 629. Sz. Ipari Szakmunkásképző (Karcag), Tari Kinga Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakmunkásképző (Szeged).

A bírálóbizottság különjutalomban részesítette a következő, határainkon túl élő tanulókat, sikeres szereplésükért: Kalmár Zsuzsa (Szabadka), Kiszeli Gabriella (Ungvár), Kmötik Mónika (Somorja), Kozsich Péter (Somorja), Mácza Sára (Komárom), Pál Andrea (Rimaszombat), Pálffy Gabriella (Óbecse), Szálas Tímea (Óbecse), Tárcki Tímea (Ungvár), Varga Izabella (Óbecse), Zékány Krisztina (Ungvár). – A legjobb határon túli versenyző – Kozsich Péter nyerte a Rába Magyar Vagon- és Gépgyár különdíját, egy értékes vázát.

Tanulóik példás felkészítéséért Kazinczy-émlékéremmel és könyvajándékkal tisztelték meg dr. Szilágyi Péternét (Bp.); posztumusz díjat adományoztak a közelmúltban váratlanul elhunyt Szakács Bélánénak (Bp.).

Külföldi jutalmat a bírálóbizottság által kiválasztott versenyzőknek a Magyar Hitelbank Széchenyi István Főigazgatósága, az Anyanyelvpolók Szövetsége és az IKVA Könyvkiadó.

Graf Rezső

Anyanyelvi hibanapló

Mayer Judit könyvéről
– Madách, 1990.

A több mint három évtizedes szlovákiai magyar nyelvű irodalom újabb hasznos kötetét gazdagodott. A szerző nem ismeretlen a hazai nyelvész szakemberek körében. Nevével már találkozhatunk a *Hogy is mondjuk?* című 1976-ban megjelent kötetben. Ebben a *Szabad Földműves* című hetilap cikkeinek nyelvi színvonalát vizsgálta, értékelte. Összefoglalójában megállapította: „Az átlagos hazai (szlovákiai) magyar olvasó nem reagál elég érzékenyen a nyelvrontásra, egy kissé „eltompult a füle”, mert, sajnos, az elmúlt években igen sok rosszul fogalmazott magyar szöveg látott napvilágot.”

Most megjelent önálló kötetével az átlagolvasónak ezt az „eltompult fület” óhajtja gyógyítani, érzékenyíteni. A könyv anyaga nyelvűvelő cikke és a Csehszlovák Rádió magyar adásában elhangzott előadások gyűjteménye. Két téma köré csoportosítva: a kisebb első részben a csehszlovákiai magyar nyelvhasználatnak olyan hibáiról olvashatunk, amelyek a szlovák nyelv hatására keletkeznek, amelyek a „makaróni” nyelv jellemzői; a terjedelmesebb második rész olyan nyelvi vétségekre hívja fel a figyelmet, amelyek nemcsak a csehszlovákiai magyar nyelvhasználatra jellemzők, hanem az egész magyar nyelvterületen előfordulnak: téves szóhasználat, szóalkotási hibák, elrontott szókapcsolatok, szólásvegyítés és helytelen mondszerkesztés. De szóba kerülnek még szaknyelvi gondok, a megszólítás nehézségei, a nyelvi udvariasság követelményei is.

A könyv második felének írásai tehát fokozott felelősségre figyelmeztetnek bennünket: ugyanis a szerző olyan tükröt tart itt elénk – a haza határain belül élő olvasók elé –, amely kell, hogy arra intsen mindenkit: Vigyázat! Itthoni nyelvi pontatlanságainkkal mi is nehezítjük a határainkon kívül élő magyarok nyelvmegőrző szándékának megvalósulását.

G. R.

A pedagógusjelöltek Szép Magyar Beszéd versenye

Az idén a Sárospataki Comenius Tanítóképző Főiskola adott otthont s volt kitűnő házigazdája a pedagógusjelöltek Szép Magyar Beszéd versenye országos döntőjének.

Péchy Blanka színművésznő 1960-ban tett Kazinczy-alapítványa a szép, tiszta, közérthető beszéd ápolásáért olyan mozgalmat indított útjára, amelynek ma már sok-sok ezer általános, középfokú iskolás tanuló, főiskolás és egyetemista a résztvevője. A pedagógusjelöltek versenyére most tizenkilencedik alkalommal, április 4-5-6-án került sor: harminchat felsőoktatási intézmény hatvankilenc versenyzője mérte össze tudását. Az óvónő- és tanítóképző, tanárképző főiskolák, egyetemek mellett a teológiai főiskolák képviselői és a határainkon kívüli magyar pedagógusképző intézmények hallgatói, a kolozsvári, a nyitrai, az újvidéki és az ungvári fiatalok is jelen voltak.

A versenyzők igazán szép szövegeket választottak: Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Márai Sándor, Veres Péter, Illyés Gyula, Németh László, Sütő András írásainak, valamint verseinek részleteit mutatták be. Másnap került sor a kötelező szöveg elmondására. A verseny színhelyéhez, történelmi múltjához és szelleméhez méltó volt Cs. Szabó László Őszi napok Patakon című visszaemlékezésének meghatóan szép fejezete.

A bírálóbizottság elnöke, dr. Bolla Kálmán egyetemi tanár értékelve a versenyt, jóleső érzéssel állapította meg, hogy az intézményekben folyó tudatos beszédművelő munkának, ha lassan is, de érik a gyümölcse. A tiszta hangképzés, a helyes artikuláció, a szöveghez igazodó hangsúlyozási és hanglejtési viszonyok megteremtésére való tudatos törekvés e munka fon-

tos eredménye. De tanulságul arra is felhívta a figyelmet, hogy a szövegek tolmácsolása során ugyan egymás mellett álló, de egymástól nem független, hanem logikusan nagyon is összetartozó mondatokat szólaltatunk meg. Nem szabad megfélemlenünk tehát a szöveg rész és egész összefüggéseiről, elkerülve ezáltal a gondolati egységek szétdarabolását, szét hullását.

A záróünnepségen tizenöt legszebben beszélő versenyző – öttel több mint a korábbi években – kapta meg az alapítvány Kazinczy-érmét és a vele járó pénzjutalmat, további tizenkettő a versenyt támogató vállalatok, intézmények különdíját, harmincan pedig könyvjutalomban részesültek.

A bírálóbizottság három versenyző tanárát: dr. Molnár Ildikót, az ELTE adjunktusát, Mucsányi Jánost, a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola tanársegédjét és Nagy Évát, a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola tanársegédjét, akik példamutató módon készítették fel tanítványaikat, különdíjjal jutalmazta.

A kitűnően megrendezett sárospataki verseny a résztvevőknek szakmai tanulságokkal is szolgált. Bolla Kálmán egyetemi tanár a fonetika műhelyének eredményeiről, terveiről, Deme László egyetemi tanár a hangzásforma hírértékéről és a hírérték hangzásformájáról, Wacha Imre egyetemi adjunktus a szövegek értő-értető megszólaltatásáról tartott nagy tetszést kiváltó előadást. Molnár Ildikó egyetemi adjunktus pedig az elmúlt évi verseny kötelező szövegének hibaelemzését vezette el.

Herczegi Károly,
a Kazinczy-alapítványi Bizottság titkára

Motocross vagy motokrossz?

A kiskunlacházi Szecey Imre kérdezi ezt tőlünk; mint írja, azért, mert egyik-másik újság következetesen a *motokrossz* formát használja, ugyanakkor a versenyeket rendező egyesületek hasonló következetességgel mindig az angol írásmóddal élnek.

Jogos és nagyon időszerű a kérdés, ugyanis az a sportverseny, amelyet ez a szó jelöl, napjainkban válik mind ismeretebbé és kedveltebbé, nem utolsósorban a televízió közvetítései jóvoltából. A legjobb természetesen az volna, ha magyarul nevezhetnénk meg, de magyar megfelelőjéül – legalábbis egyelőre – csak ez a körülírt, hosszadalmas forma kínálkozik: *motoros gyorsasági terepverseny*. Ezért el kell fogadnunk az idegen szót. Ha viszont elfogadjuk, sőt elég gyakran használjuk – hiszen, mint említettem, mind népszerűbbé váló sportágról van szó –, akkor már érdemes szakítani az idegenes formával, s fonetikusán, kiejtésének megfelelően leírni. Egy-két évtizeddel korábban hasonlóképpen hódított tért egy rokon sportágnak, a motoros vagy autós csillagtúrának ugyancsak angol eredetű, de ugyancsak többé-kevésbé a kiejtést követő írású neve, a *ralli*. Ez az analógia is a mellett szól, hogy ma már a kiejtés szerinti *motokrossz* változatot tekintsük helyesebbnek és elfogadandónak, de e mellett szól a Helyesírási kézikönyv példanyaga is. Abban ugyanis már szintén ez olvasható: *krosszozik, krosszverseny*.

Grétsy László

A XII. Kazinczy Napokról

(Kassa, 1991. március 21-23.)

A csehszlovákiai magyar nyelvű művelők, pedagógusok, újságírók hagyományosan legjelentősebb és legtöbb résztvevőt vonzó rendezvénye a kassai Kazinczy Napok. Az idei egy kissé eltért a korábbiaktól, két szempontból is: egyrészt első ízben szerepelt fő szervezőként az éppen egy éve alakult anyanyelvi társaság, másrészt az eredetileg tervezett program kényszerű megváltoztatása miatt a hangsúly a szakmai kérdésekről a politikaiakra tevődött át. Az adott politikai helyzet mindig is meghatározta anyanyelvűvölő és nyelvűvölő munkánk lehetőségeit és mozgásterét, éppen ezért a politizálás – ha sokszor csak rejtetten is – mindig jelen volt a Kazinczy Napokon. A Szlovákiában jelenleg uralkodó társadalmi légkör azonban nemcsak lehetővé teszi, hanem sajnos ki is kényszeríti, hogy gondjainkról nyíltan beszéljünk. Ezért is hangsúlyozta megnyitó beszédében Jakab István, a Csehszlovákiai Magyarok Anyanyelvi Társaságának elnöke, hogy már nem elég a nyelvűvölés: a nyelvűvölésre is fel kell készülnünk.

Közép-Európában még sajnos napjainban is fel-felvetődik a „ki jött előbb, ki kit asszimilált” valójában anakronisztikus kérdése. A szlovák sajtóban is nemegyszer éri az a vád a magyarságot, hogy erőszakkal beolvasztotta a jelenlegi dél-szlovákiai területek őshonos szlovák lakosságát, s ezért a szlovákiai magyarok valójában elmagyarosodott szlovákok. Vörös Ottó előadásában (A szlovákiai magyarok területek egyes helységneveinek eredete) adatokkal bizonyította, mennyire tudománytalanok ezek az állítások, hiszen a magyarság jelenlétét a honfoglalás óta helyneveink is bizonyítják, s ezek egyúttal azt is példázzák, hogy e területen a magyar, a szláv (szlovák), a német lakosságon kívül más népek képviselői is megtelepedtek.

A vitában felmerült az is, hogy több, ma még megfjejtetlen etimológiájú helynév török eredetű lehet. A hallgatóság számára különösen tanulságos volt Mező András előadása a hivatalos helynévadásról, hiszen a legtöbb magyar település szlovák neve ily módon keletkezett, s így a „névadók” (politikai) céljait tükrözi.

A kisebbségekre nézve diszkriminatív szlovák nyelvű törvény, s főleg a nemzetiségi (magyar, ruszin) hivatalos írásbeliség megszüntetését célzó újabb intézkedések, a közvélemény figyelmét a korábbi nyelvű törvényekre irányították. Ezeket elemezte előadásában két történészünk, Vadkerty Katalin (Nyelvhasználati jog és a nemzeti kisebbségek a dualizmus korában), illetve Popély Gyula (A nemzeti kisebbségek nyelvhasználati jogai a két világháború között a Csehszlovák Köztársaságban).

A Kazinczy Napok keretében az idén is sor került a szép magyar beszéd versenyének országos döntőjére. A zsűri elnöke Deme László volt, aki értékelésében, illetve másnapi előadásában összegzést adott a magyarországi kiejtési versenyek tapasztalatairól is.

A Kazinczy Napok résztvevőinek zöme pedagógus, elsősorban nekik szolt Jakab István előadása (Pedagógusaink nyelvhasználati); a vitában elhangzott felszólalások azonban azt támasztották alá, hogy a felvetett problémák általánosabb érvényűek, valójában minden kisebbségi magyart érintenek. Éppen ezért szükségesnek látszik, hogy a standard (tehát magyarországi) magyar nyelvűtől való eltéréseket – melyek esetenként nemcsak a többségi nyelv hatására keletkeznek – átfogóbban vizsgáljuk, és árnyaltabban értékeljük.

A szakmai programot egyéb rendezvények is kiegészítették: a nyitónapon került sor a nyelvjárásgyűjtő pályázat és a „Miért szeretem az anyanyelvem?” c. verseny eredményének kihirdetésére. A díjakat Czine Mihály, a zsűri elnöke, a Magyarok Világszövetségének alelnöke és Szabó László főtítkárhelyettes adta át. Az egyetemes magyar irodalom szempontjából fontos esemény volt Márai Sándor emléktáblájának leleplezése március 22-én.

Szabó Mihály Gizella
(Pozsony)

* * *

A szép magyar beszédnek a beszámolóban említett – odaát is nagy múltú, a huszadik alkalomhoz közeledő – versenye a magyarországihoz hasonló menetű: iskolai majd területi válogatókon keresztül jutnak a legjobbak a kassai döntőig. Jellege azonban komplexebb: a kötelező feladat szövegtolmácsolás (mint itthon a győri döntő előkészítő Kazinczy-versenyé), a szabadabb pedig egy 3 perces beszédű megtartása, több közül választható témáról (mint itthon azé a nyelvhasználati versenyformáé, amelynek döntőjét Sátoraljaújhely rendezte évente).

A rovarszerkesztő

Kell-e az érté szó?

Nemrégiben egy olyan újságcikket olvastam, amely a közelmúltban szerveződött Szerencsejáték Rt.-vel foglalkozott. Abban kétszer is ott állt az *rt.* rövidítés betűejtés szerint kiírt alakja: *erté*. Nem tudtam örülni ennek az „újításnak”!

Kétségtelen, hogy bizonyos betűszók ejtés szerinti hangzásuk alapján is leírható szavakká váltak. Ilyen már régóta az *ábécé*, és ilyen a *téesz* meg a *tévé* is, amelyek – jól emlékszem – kezdetben *tsz* és *tv* alakban jelentek meg az újságokban. A *ktsz* betűszó viszont nem követte őket, s egy *kátéesz* v. *kátész* mint írott szóalak meg sem született. Hasonló volt a helyzet az *mgtsz* betűszóval is: ezt sem írtuk soha *emgétéesz*-nek.

A rövidítéseket azonban – amelyek mögé az írásban rendszerint kiírja a pont – leírva még ennyire sem szoktuk a betűejtésnek megfelelő szóvá változtatni. A *kft.* meg az *rt.* ugyanúgy megőrizte írásképet, mint a *stb.*, amit „satöbbi”-nek mondunk. Ami az írást illeti, ugyanez mondható el a *kb.*, *sk.*, *Pf.*, *Ft* rövidítésekről is. Ha ezeket leírjuk, általában eszünkben sem jut, hogy a betű szerinti kiejtésnek megfelelő szót csináljunk belőlük, mert a rövidítés (többnyire ponttal a végén) a teljes eredeti szóalak kimondását kívánja: körülbelül, saját kezűleg, postafiók, forint.

Tudom persze, hogy a *kft.* rövidítést „káéfté”-nek ejtjük, mintha betűszó lenne, s hogy a *tbc* (egykor szakmai) rövidítés mellett él a *tébécé* írott forma is. Nem helytelenítem, hogy a köznapie élő beszédben mondjuk ezeket is: „kábé”, „eská”, „péef”, „estébé”, (sőt: „sötöbő”). Hallani az „erté”-t is. Mindazonáltal nem tartanám helyesnek, ha az efféle – gyakran csak tréfás szándékú – ejtismódok polgárjogot nyernének az írásban is: megrendülne miattuk a rövidítések írásának igen régi, jól bevált gyakorlata

F. Kovács Ferenc

Ismerkedés az anyanyelvvel

Évek óta tanítom a magyar nyelvet fakultatív módon Temesváron, ebben a soknemzetiségű városban. Abban a különleges helyzetben vagyok, hogy minden iskolai évben kezdőket toborozok. A fakultatív magyarórákra járó gyerekek magyar nemzetiségűek vagy egyes házasságból származnak, s román vagy német nyelvű iskolába járnak. Rendszerint önszántukból vagy szülői, rokoni ösztönzésre vállalják a többletmunkát. Akkor jönnek magyaróra, amikor társaik már pihennek.

Az első órákra vegyes érzésekkel kopognak be az újoncok. Vajon milyen élményt kapnak az egy órás játék helyett?... Érdekes lesz-e részt venni ezeken az órákon?... Érzem, tőlem függ, sikerül-e megfognom őket. A bevezető óráknak ezért élménydúsabbnak kell lenniük, mint bármelyik másiknak. A tanár ezeken az órákon kell felmérje a kezdők anyanyelvi tudását, mert ez határozza meg, milyen szinten, honnan is kezdje az oktatást.

Rendszerint beszélgetéssel kezdjük az ismerkedést, faggatom őket vakációs élményeikről. Legtöbbjük, különösen a vegyes házasságból származó gyermekek, felemás mondatokban fejezik ki magukat, sokukat szóra sem lehet bírni, hiszen az óvodában semmilyen anyanyelvi felkészítésben nem részesültek. Ezeket a hiányosságokat igyekszem pótolni a kiscsoportokban gyermekjátékokkal, kiszámolókkal, népdalokkal. Így ismerkednek az anyanyelvvel, ízelgetik a szavakat. Játék közben figyelem a kis kezdők kiejtését, szókincsük gazdagodását, s jóleső érzéssel nyugtázom, hogy a játék megoldotta a visszahúzó-dók nyelvét is.

Ezeknek az óráknak a tanulsága, hogy a játék szívdertítő élménye mellett ösztönyszerűen gazdagodik a kisdíjak anyanyelvi szókincsé és kultúrája.

Bugárszki Ildikó Karolina,
Temesvár

Kőrösi Csoma Sándor anyanyelvi vetélkedő

E vetélkedő kezdetei 1983–84-re nyúlnak vissza, arra az időre, amikor még Hargita megyében tanítottam. Szerettem volna, ha ez a „Szépen magyarul – szépen emberül” jelige szellemében induló mozgalom már akkor indulhatott volna. Sajnos nem volt rá lehetőség, minden eszközzel megakadályozták. Emiatt nekem s azoknak, akik segítettek, többször volt bajunk; nem kerültem el én sem a szekuritáté figyelmét. Főleg akkor nem, amikor Kőrösi Csoma Sándor vetélkedőt is terveztünk Székelyudvarhely közelében.

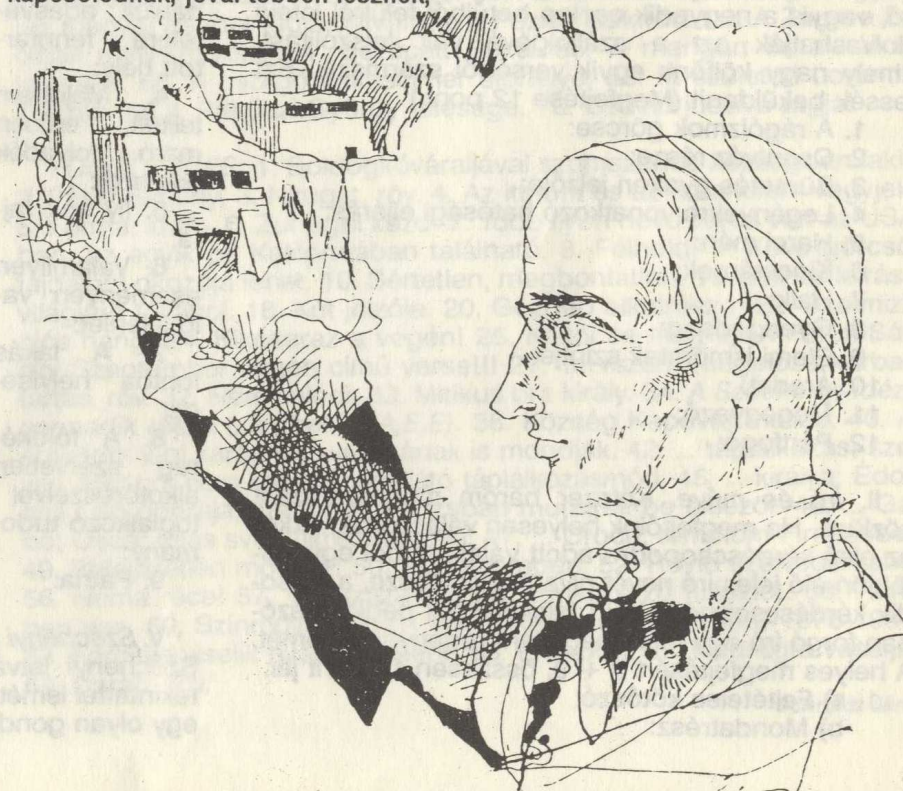
Kovácsna megyébe kerülve, Kőrösi Csoma neve és szelleme megint csak előtérbe került. Az ideai vetélkedő már a hatodik. Most első alkalommal megyeközi, mert eddig csak Háromszékben szerveztük meg, vigyázva arra, hogy a nyilvánosság elé ne nagyon kerüljünk, mert ez egyet jelentett volna az öngyilkossággal.

Reméljük, ezentúl azok, akik bekapcsolódnak, jóval többen lesznek,

s akkor jóval többet is tudunk nyújtani, nemcsak a vetélkedőkön (melyek játékosak és gondolkodtatók), hanem a verseny másik részében is (ez gyűjtés, elsősorban a néprajz témakörében). Az idén a gyűjtések beküldésének határideje június elseje, értékelésre a kommandói táborban kerül sor.

A nyelvvel való törődés a magunkkal való törődést is jelenti; örzéséért, ápolásáért mindannyian felelősek vagyunk. „Szegényedő nyelvvel nem lehet felépíteni a holnapot.” (Szabó Pált idéztem.) Az anyanyelv, mely élő múlt, egyik fő bizonyítéka jelenvalóságunknak, egyik feltétele annak, hogy valahol otthon érezhessük magunkat a világban. Azonosságunk ő a különbözőségben; nem akar szebbnek, jobbnak feltűnni másoknál, viszont jó, ha abban járunk, hogy kitűnjön, mint valami értékes más az egyetemesben, az emberiben.

Zsigmond Győző, tanár
(Sepsiszentgyörgy)

Pontozó

Mindenekelőtt az 1991. évi 1. számban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk közre.

I. *Író és műve.* Szabó Magda: A pillanat (1. Szobotka. 2. A nép. 3. Bazsi. 4. Ócsáról. 5. Madrigál. 6. Aforizma. 7. Gabon. 8. Dayka. 9. Ararát.)

II. *Madárlesen.* 1. Nyírfajd. 2. Fenyőrigó. 3. Gyurgyalag. 4. Fülesbagoly. 5. Barázdabillegető.

III. *Szabad egy táncra?* A tánc neve: tarantella. (1. Köt – Tök. 2. Pala – Alap. 3. Mér – Rém. 4. Drága – Agárd. 5. Kan – Nak. 6. Kelet – Telek. 7. Kele – Elek. 8. Dobál – Lábod. 9. Dal – Lad. 10. Kaja – Ajak.)

IV. *Eleje és vége.* Márai: Napló (1. Mandarin. 2. Árvácska. 3. Réteslap. 4. Aranyhal. 5. Igazgató.)

V. *Németh László a nyelvről.* A szellem területén a legnagyobb rögzítő a nyelv, s a legnagyobb forradalmasító a valóság.

Azok közül a megfejtőink közül, akik – a pályázati kiírás szerint – legalább 70 pontot ügyeskedtek össze, a következőknek kedvezett a szerencse: Arany János Általános Iskola, Beszélni nehéz kör, Szentgotthárd, Arany János u. 2. (9970); Fülöp Magdolna, Pusztaszabolcs, Mező Imre u. 3. (2490); Gál Istvánné, Hajdúszoboszló, Kun Béla u. 29. (4200); Lukács Mihályné, Kazincbarcika, Augusztus 20. tér 5. (3700); Nendtvich Tamás, Pécs, Éva u. 1. VIII. 21. (7632); Nyilasné Szabados Lilla, Budapest, Bánki Donát u. 56. (1148); Nyugdíjas Klub, Szikszó, Kassai út 49. (3800); Pattantyús-Ábrahám Géza Ipari Szakközépiskola, nyelvi szakkör, Győr, Gárdonyi Géza u. 10. (9022); Szűcs Gézáné, Kapuvár, Táncsics u. 64. (9330); Vihari Andrásné, Budapest, Rónai Sándor u. 35. VIII. em. (1041). Nyereményük – a Lakitelek Alapítvány ajándéka – egy-egy értékes könyv a kortársi irodalomból a szerző dedikálásával. Szívből gratulálunk!

A Pontozó új feladatai

I. *Mit mondott Petőfi?* Rejtvényünk mindegyik meghatározásának egy-egy hét betűjegyűből álló szó (akár egyszerű, akár összetett szó) felel meg. Ha olvasóink helyesen válaszoltak, akkor a középső, vagyis a negyedik oszlop betűiből felülről lefelé kiolvashatják azt a szállóigét, amely nagy költőnk egyik verséből származik. Ezt tessék beküldeni! (Megfejtése 12 pont.)

1. A rágóizmok görcse:
2. Csontváz része:
3. Büntetés gyakori jelzője:
4. Legényekre vonatkozó hatósági eljárás:
5. Harci mén:
6. Kincstárnok:
7. Halk:
8. Gyengédség:
9. Elemi ismeretek szintje:
10. Áradat:
11. Megegyező:
12. Pártfogó:

II. *Író és műve.* Kétszer három meghatározást közlünk. Ha megfejtőink helyesen válaszoltak, akkor az első kérdéscsoportra adott válaszaikból egy külföldön élő jeles író nevét olvashatják össze, a második kérdéscsoportra beírt feleleteikből pedig a szóban forgó író egy idén megjelent regényének címét. A helyes megfejtésért 9 + 9, összesen 18 pont jár.

1. a) Feltételes kötőszó:
- b) Mondatrész:

- c) Több nyelvjárásunkra is illő jelző:
- a) A legalacsonyabb olvadáspontú kémiai elem vegyjele:
- b) Trópusi kúszónövény:
- c) Kérdőszócska

III. *Egy közmondást keresünk!* Ha olvasóink helyesen felelnek az itt közölt meghatározásokra, beírt válaszaik első részeiből (nem okvetlenül szótagjaiból) egy ismert közmondást olvashatnak össze. Ezt kell beküldeni. Megfejtése 20 pont.

1. Fontos közlekedési regula:
2. Igen értékes faanyag:
3. Hajdani:
4. Bűnhődik:
5. Enigma:
6. Mustra:
7. Földtörténeti jelenkor:
8. Anyós:
9. Kis étkű, népiesen:
10. Feltört, kisebbedett:
11. Hangosan sír:

IV. Musztafa, Karafa és az akasztófa.

Az ilyen című regény éppen fél évszázaddal ezelőtt, 1941-ben jelent meg. Szerzője immár évtizedek óta külföldön él, s ott alkot. Keresztneve István. Ha olvasóink az itt következő meghatározások nyomán helyesen töltik ki az ábrát, az első oszlop betűiből felülről lefelé kiolvashatják az író nevét, az utolsó oszlopból pedig lakóhelyét. A helyes megfejtés 15 pontot ér.

1. Nem túl drága nyakék:
2. Tavasz nyakravaló:
3. Értékpapírok engedély nélküli adásvételére fenntartott hely:
4. Majdnem telített, erősen maró folyadék (két szó):
5. Ily sok fajta:
6. Valamilyen eseményen való jelenlét:
7. A lakás fontos helyisége:
8. A földkéreg szervesetlen alkotórészeivel foglalkozó tudomány:
9. Pátia:

V. *Széchenyi István a nyelvről.* A bicentenáriumra, Széchenyi István születésének 200. évfordulójára tekintettel ismét „a legnagyobb magyar”-tól idézzük egy olyan gondolatot, amely a nyelvre, a nyelvhasz-

nálakra vonatkozik, s ma is meg-
szívlelésre méltó. Legutóbbi szá-
munk rejtvényében a Hítelből
idéztünk, most a Világ című mun-
kából vesszük a keresztrejtvé-
nyünk fő soraiban elrejtett idéze-
tet. Ezt tessék beküldeni! (Meg-
fejtése 25 pont.)

Az e számunkban közölt rejt-
vények együttes értéke 90 pont,
de ahhoz, hogy valaki részt ve-
hessen a sorsolásban, és egyike
lehesen azoknak, akik a Lakite-
lek Alapítvány ajándékaiként egy-
egy értékes, a szerző által dedi-
kált könyvet kapnak, elég 75
pontot szereznie. A rejtvények
megoldását 1991. november 15-
ig kell beküldeni címünkre: (ELTE
Tanárképző Főiskolai Kar, 1075
Budapest, Kazinczy u. 23-27.sz.)
Édes Anyanyelvünk, Pontozó,
Budapest, 1364. Pf. 122.

Minden kedves megfejtőnek jó
szórakozást kívánnak a rejtvé-
nyek szerzői:

Doroszlai Elekné (IV.)
Grétsy László – Rózsa Ibolya (II.)
Láng Miklós (I.)
Neumann Edit (III.)
Schmidt János (V.)

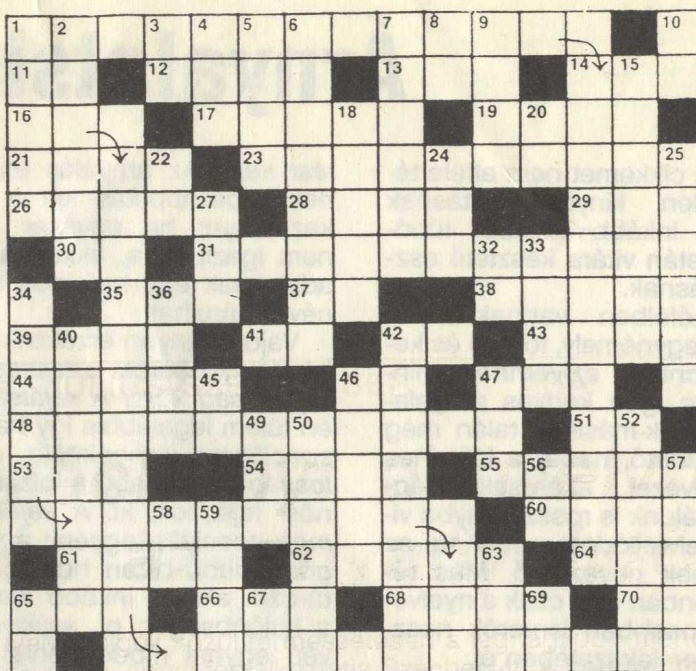
HUNNIA

– a magyar szellem
önvédelme –

**Megjelenik
minden hó
25-én**

**Olvassa,
terjessze!**

SZÉCHENYIT IDÉZZÜK

VÍZSZINTES: 1. Széchenyi István írja Világ című munkájában; az első rész (zárt betűk: A,Y,T,Ö). 11. Órás páros betűi. 12. New Haven-i egyetem. 13. Ulan ...; a burját főváros. 14. Ha szobrász formázza, két alkotója is van! 16. Az idézet negyedik, befejező része (zárt betűk: T,E,G,G,I). 17. Görög eredetű férfinév. 19. Igekötő. 21. Egyiptomi marsall, politikus (Abdel Hakim, 1919-1967). 23. A rétre vonul a gyerekhad. 26. Erint. 28. A Ciprus önrendelkezéséért harcoló görögök szervezete nevének rövidítése. 29. Gotovac tréfacsináló operahőse. 30. Azonos zenei hangok. 31. Az idézet második része (zárt betű: E). 35. Jó néhány. 37. És, latinul. 38. A földre hullajt. 39. Szörnyesre érkeznek e skóciai tóhoz. 41. Ajándékoz. 42. Névelő. 43. Vízmosta száraz völgy. 44. Totózó is latolgatja. 46. Gumó fele! 47. ... Lanka; független állam Dél-Ázsiában. 48. Bemutat. 51. A tantál vegyjele. 53. Zalai sportklub. 54. Idegen szóösszetételekben olajjal való kapcsolatra utaló előtag. 55. Az ókori gladiátorok küzdőtere. 60. Az 1978-as sakkolimpián győztes magyar csapat tagja (István). 61. Pozitív elektród. 62. A Zagyva bal oldali mellékfolyója. 64. Bezécett Erika. 65. A mangán és a kálium vegyjele. 66. A csörgő kakascímer élőhelye. 68. Itt született Lorántffy Zsuzsanna, I. Rákóczi György felesége. 70. Család jószívú tagja!

FÜGGŐLEGES: 1. Boldogkőváraljával szomszédos községben lakik. 2. Péksütemény. 3. Nyugat, rövid. 4. Az ittrium és az amerícium vegyjele. 5. Forma, idom. 6. Zuhogni kezd. 7. Több ilyen nevű város van az USA-ban, az egyik pl. Kaliforniában található. 8. Félhold! 9. Köve görcsös fájdalom okozója lehet. 10. Sértetlen, megbontatlan. 15. Színes leírás a világjáró tollából. 18. Kút jelzője. 20. Gőzgép alkatrésze! 22. Szolmizációs hang. 24. Kikosaraz a végén! 25. Költő és még ilyen Petőfi Sándor Szeptember végén című verse!!! 27. Tervszerű megelőző karbantartás, rövid. 32. Nem valódi. 33. Mitikus brit király. 34. A Széchenyi-idézet harmadik része (zárt betűk: A,E,E). 36. Község Kapuvár mellett. 40. Az egyetem jogi karán kazuisztikának is mondják. 42. ... táplálkozás; szerves anyagot nem igénylő, önellátó táplálkozásmód. 45. ... királya; Édouard Laló operája, 1888-ban Párizsban mutatták be először. 46. ... Garbó; Oscar-díjas svéd filmszínész. 47. ... Croce; templom Firenzében. 49. Befejezetlen mondat! 50. Vele szemben. 52. Rövid szélvédő kabát. 56. Néma réce! 57. 18. századi költő, zeneszerző (László). 58. Rendben van. 59. Színművészetünk kiemelkedő alakja (Árpád, 1876-1937). 63. Fordítva viselik nyakprémként! 65. E napon. 67. Nadrágra vasalják. 69. Darab, rövid.

Schmidt János

Árnyalatsírató

Alábbi cikkemet nem afféle tévedhetetlen kinyilatkoztatásnak szánom, inkább további tűnődésre, netán vitára készítő eszmefuttatásnak.

Kiveszőfélben vannak nyelvünkbeli egynémely, fontos és kevésbé fontos, szívemnek mindenestre igen kedves árnyalatok. Egyikük-másikuk talán még megmenthető, habár a fölszínes sajtónyelvezet, akárcsak világszerzte, nálunk is rossz irányba viszi a nyelvfejlődést – már ha ez fejlődésnek nevezhető. Más részük azonban már csak a nyelveket alaposabban ismerők nosztalgikus emlékezetében él.

Számomra ilyen nosztalgikus emlék a *gyanánt* szó eredeti értelme. Mert hiszen ebben a szóban valaha ott rejtett valamiféle *gyanú!* Annak gyanúja, hogy valaki vagy valami mégsem az, aminek látszik. Teszem azt, mást jelent, ha egy illető mérnökként dolgozott valahol, mint ha mérnök *gyanánt* tette ezt. Az utóbbi esetben ugyanis arra kell *gyanakodnunk*, hogy a szóban forgó személy valamely okból mérnöknek hazudja magát. Ez a finom nyelvi árnyalatunk – számos társához hasonlóan – sajnos kiveszőfélben van.

Ma már nemigen érzékeljük az *okoz* és a *szerez* közti, valamikori jelentésárnyalat-különbséget sem. Tudnivaló, hogy Horger Antal úr, kitől „költőnk nem nyelvtant tanul” (József Attila), aki-mindamellet kiváló nyelvész volt, még azt oktatta óráin, hogy *örömet szerzünk, bánatot ellenben okozunk*. Mára már tömegessé vált az *örömet okoz* fordulat. Igaz, használták itt-ott régebben is (például, ha jól emlékszem, Mikszáth), következésképp nem ok nélkül hagyja jóvá az értelmező kéziszótár. (Pedig, mondhatnám élcelődve, a *zenét is szerzik, nem okozák*. Ha *okozák*, régen rossz...) Vajon nem kár-e az eltűnő árnyalatért, ha figyelembe vesszük, hogy valaha a *meglepetést szerez* kifejezésben a pusztá ige eleve, minden külön kiegészítés nélkül utalt a meglepetés kellemes, a *meglepetést okoz*-ban viszont a kellemetlen voltára, a semleges tartalmú meglepetés érzékeltesére pedig ott volt a *meglepe-*

tést kelt? Az árnyalás eltűnésének szószaporítás lett a következménye: ha egyszer az ige nem igazít útba, akkor ez a feladat csak egy betoldott melléknévre hárulhat.

Vajon hányan érzékelik még a leheletnyi eltérést a *sajátság* és a *sajátosság* közt? A *sajátság* – az én fülem legalábbis így hallja – a *specifikum* szinonimája; a *sajátosság*-ban inkább a 'bizarr, különös' fejeződik ki. A *sajátos humor*: speciális, egyéni; a *sajátságos* inkább bizarr humor. (A határozói alakok inkább kiugratják a különbséget: pl. *sajátosan érvel*: egyéni módon érvel, ellenben *sajátosságosan érvel*: furcsán érvel.) Ez az árnyalat is mindinkább a múlté.

Meghökkentően sokan nem tudják, hogy a *valamennyi* szó mást jelent alanyi és mást tárgyaz ragozású igealak mellett: *Valamennyi könyvet eladtunk* (néhányat, esetleg számosat, de semmiképp sem mindet); ellenben: *Valamennyi könyvet eladtuk* (mind elkelt).

A minap döbbenet hallgattam a tévében, hogy valamely ünnepség *szószólójáról* beszél egy hölgy. Nyilván egyénieskedni akart, ezért próbált valami szokatlanul eredetit mondani a prózai *szónok* helyett. Csakhogy a két szó nem ugyanazt jelenti: a *szószóló* nem a saját véleményét mondja, hanem valaki másét, esetleg valamiféle testületét közli, mintegy üzenetet továbbít, közvetít. Tehát ünnepségeknek csak *szónokok* lehet, *szószólójuk* nem.

„A nagy *okosak*” volt olvasható egy választási hirdetményen, nyilvánvalóan a nagy *okosok* helyett. Mert ez a kettő sem ugyanaz: az *okosok* a megfelelő főnév többese; az *okosak* a melléknév. És bizony a nagy *okosok* nem mindig *okosak*, – mint tudjuk.

Sokan írnak, mondanak *valóban*-t *valóban* helyett, holott ez utóbbi annyit tesz: 'igazán, csak-ugyan', az előbbi viszont: 'tulajdonképpen, igazából, a korábbi föltevással vagy állítással ellenében'.

Egyre-másra olvassuk a szégyenségről tudósító sajtóhíradásokban, hogy a *vékonypénzüek* nem engedhetik meg maguknak

ezt vagy azt a kiadást. A *vékonypénzü*-t ugyanis a 'kispénzü' szinonimájának vélik sokan, még tollforgatók is, nem sejtve, hogy nyelvünk *vékonypénzü*-nek a sovány, ösztövé, girhes embert nevezi, nem pedig a szegényt.

Elveszőben a *lévén* és a *létére* közti különbség is. Meglepően sokan nem tudják, hogy a *lévén* jelentése: 'tekintve hogy'; a *létére* viszont annyit tesz, mint 'annak ellenére, hogy'. Példa a helytelen használatra: „*Tanár létére ért a pedagógiához*” – mintha a tanárok közt fehér holló volna az ilyen. (Helyesen: *tanár lévén*.)

Egy parlamenti beszámolóban volt olvasható, hogy valamelyik, az újságíróknak egyébként hangsúlyozottan rokonszenves képviselő *hosszadalmasan* beszélt egy témáról. Ide – legalábbis szerintem – a *hosszasan* határozó illet volna, hisz nem arról volt szó, hogy a honatya fölöslegesen hosszú, körülményeskedő előadást tartott.

Hosszasan sorolhatnám az efféle elvesző árnyalatokat (amelyeknek egy része nem is pusztá árnyalat), de mert nem akarok *hosszadalmas* fejtegetésekbe bocsátkozni, beérem azzal, hogy végezetül csak egy, nemkülönben vésszesen terjedő helyesírási tévedésre hívjam föl a kedves olvasó figyelmét. Ez pedig nem más, mint a *minthogy* és a *mintha* egyetlen (és egybeírt) kötőszóként való kezelése ott, ahol pedig két (és ezért különírandó) kötőszóról volna szó. Az egy szóba írt *minthogy* a *mert* és a *mivel* szinonimája; hasonlítás esetén azonban a szó két eleme külön kívánczik: „Jobb annál, *mint hogy* kiessék az első fordulóban.” A *mintha* esetében a hasonlóságot egybeírással fejezzük ki, a különbözőséget pedig különírással: „Olyan, *mintha* élne”; ezzel szemben: „Szebb, *mint ha* én festettem volna.”

Tudom, ezt az árnyalatsíratómat *mintha* a pusztába kiáltanám, de még mindig jobb így, *mint ha* egyáltalán papírra se vettem volna.

Timár György